

WORKING PAPERS

54

Gabriela Dováľová – Iveta Pauhofová

SPOTREBITEĽSKÉ SPRÁVANIE SA OBYVATEĽOV EÚ VO VÄZBE NA STRIEBORNÚ EKONOMIKU

ISSN 1337-5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTORI

Ing. Gabriela Dováľová, PhD.
Doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

RECENZENTI

Ing. Ivan Lichner, PhD.
RNDr. Viliam Páleník, PhD.

Práca je súčasťou projektu APVV č. 0135-10 „*Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe*“.

ABSTRAKT

Spotrebiteľské správanie sa obyvateľov EÚ vo väzbe na striebornú ekonomiku

V práci autori približujú vplyv starnutia populácie na zmenu spotrebiteľského správania sa obyvateľov vo vybraných krajinách EÚ prostredníctvom analýzy súkromných výdavkov domácností, zachytených v štatistike rodinných účtov. Práca je orientovaná na porovnanie rozdielov štruktúry spotreby starších ľudí nad 50 rokov v starých a nových členských krajinách EÚ, pričom autori sa podrobnejšie venujú spotrebiteľskému správaniu sa starších ľudí v regiónoch s najväčším potenciálnym dopytom. V prípade Slovenska je analyzovaná zmena štruktúry výdavkov mladých a starších ľudí očistených o vplyv zmeny cenovej hladiny.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: strieborná ekonomika, starnutie populácie, štruktúra spotreby podľa COICOP

ABSTRACT

Consumer behaviour of EU citizens in relation to the silver economy

In this paper authors are dealing with the impact of ageing population on the change in consumer behaviour in selected EU countries through the analysis of household expenditures from the family household accounts. The work is mainly oriented to the comparison of consumer (aged 50+) behaviour patterns in old and new EU member states, with the special focus on the consumer behaviour in the regions with the greatest potential demand. In the case of Slovakia, the changing expenditure patterns of young and older people without the changes in the price level are analysed in more detail.

KEYWORDS: silver economy, ageing population, consumption structure – COICOP

JEL CLASSIFICATION: D12, E31, J11

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedajú autori.
Technické spracovanie: Mária Lacková

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk
KONTAKT: gabriela.dovalova@savba.sk; ipauhofova@yahoo.com

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2013

O B S A H

POUŽITÉ SKRATKY	4
POJMOVÝ APARÁT	4
ÚVOD	5
1. METODOLÓGIA	7
2. VPLYV STARNUTIA POPULÁCIE NA ZMENU ŠTRUKTÚRY SPOTREBY	10
2.1. Miera podobnosti spotrebných košov domácností vo vybraných krajinách EÚ	12
2.2. Zmena cenovej hladiny verzus zmena štruktúry spotreby	18
3. KOMPARÁCIA ŠTRUKTÚRY SPOTREBY DOMÁCNOSTÍ STRIEBORNÝCH V STARÝCH A NOVÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EÚ	20
3.1. Štruktúra výdavkov domácností strieborných v regiónoch s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov	23
3.2. Spotrebiteľské správanie sa obyvateľstva na Slovensku	30
3.2.1. <i>Komparácia zmeny spotrebiteľského správania mladých a starších ľudí</i>	31
3.2.2. <i>Komparácia spotrebiteľského správania domácností strieborných</i>	34
4. POTENCIÁLNY DOPYT A VÝDAVKOVÁ ŠTRUKTÚRA DOMÁCNOSTÍ STRIEBORNÝCH – PRORASTOVÉ FAKTORY V EKONOMIKÁCH EÚ	36
5. ZÁVER	41
POUŽITÁ LITERATÚRA	42
PRÍLOHY	44

POUŽITÉ SKRATKY

Eus – staré členské štáty Európskej únie, s ohľadom na dostupnosť dát sem zaradujeme krajiny: Rakúsko (AT), Belgicko (BE), Nemecko (DE), Dánsko (DK), Španielsko (ES), Fínsko (FI), Francúzsko (FR), Grécko (GR), Írsko (IE), Luxembursko (LU), Švédsko (SE) a Veľká Británia (UK).

Eun – nové členské štáty Európskej únie, zaradujeme sem: Bulharsko (BG), Cyprus (CY), Estónsko (EE), Maďarsko (HU), Litva (LT), Lotyšsko (LV), Rumunsko (RO), Slovinsko (SI) a Slovensko (SK).

POJMOVÝ APARÁT

Strieborná ekonomika – adaptácia ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu starších ľudí. Tento fenomén vytvára nové trhové príležitosti (Deutsche Welle, 2005).

Strieborní – osoby nad 50 rokov.

Seniori – osoby nad 65 rokov.

Starnúci – starší ľudia vo veku od 50 do 64 rokov.

Starí – osoby vo veku od 65 do 79 rokov.

Najstarší – osoby vo veku nad 80 rokov.

Úvod

Súčasný ekonomický vývoj v jednotlivých krajinách EÚ nezakladá optimistické predikcie a prognózy pre najbližšie obdobie ani v oblasti vývoja spotreby. Od jej zvýšenia sa očakáva, že by mala naštartovať ekonomický rast. V krízových podmienkach fungujú tak podniky, ako aj domácnosti a štáty sa s veľkými ťažkosťami „pokúšajú“ dlhové bremeno neprenášať na obyvateľstvo. Vážnym problémom je stagnácia miezd v podstatnej časti členských krajín eurozóny spolu s narastajúcou nezamestnanosťou mladej populácie a dlhodobou nezamestnanosťou všeobecne. Kumulácia pôsobenia jednotlivých faktorov je spájaná nielen s prehlbujúcou sa krízou, ale má významný súvis aj s procesom starnutia populácie v európskom regióne, ktorý už akútne vyžaduje riešenia i v oblasti reforiem penzijných systémov. V týchto zložitých podmienkach je ambíciou realizácie striebornej ekonomiky priniesť nové impulzy do podnikovej sféry.

Vzhľadom na hľadanie prorastových faktorov v ekonomike sa začalo viac uvažovať aj s využitím potenciálu, ktorý predstavuje starnúce obyvateľstvo. V roku 2050 by podľa Eurostatu mohli obyvatelia nad 65 rokov predstavovať až tretinu populácie únie. Súčasne, nezvládnutie financovania starnutia populácie je považované za piatu z TOP 50 rizík pre najbližších 10 rokov, ako to klasifikovalo Svetové ekonomické fórum v Davose na začiatku roku 2013.

Potenciál starnúceho obyvateľstva sa nachádza jednak v rovine jeho celkového objemu stabilných príjmov a veľkosti úspor a zároveň v špecifickej štruktúre spotreby. Celková početnosť súčasných strieborných a založený trend ich demografického rastu je pozitívnym predpokladom pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky. Je však potrebné, aby sa splnila aj druhá podmienka a tou je stabilita týchto príjmov a k tomu primeraná tvorba úspor. Súčasná stagnácia miezd a vývoj nezamestnanosti predstavuje z tohto pohľadu pre realizáciu koncepcie isté ohrozenie v tom, že budúce starobné dôchodky obyvateľstva budú nižšie ako sú súčasné a teda aj ich celkový objem môže byť nižší. Nemožno teda počítať s kontinuálnym vývojom úrovne starobných dôchodkov pre budúcnosť a vzhľadom na krízový stav iba s nižšími prírastkami na strane úspor (aj to len vďaka doteraz nízkej miere inflácie). Pritom je potrebné brať do úvahy rozdielnosť v starnutí v jednotlivých členských krajinách, t. j. že nie všetky krajiny starnú rovnako a sú teda diferencované „vhodné“ pre smerovanie záujmu na saturovanie spotreby strieborných v súčasnom i v budúcom období. Na druhej strane tiež nie všetky krajiny EÚ sú „zaujímavé“ pre orientáciu ponuky spotrebných tovarov a služieb z pohľadu celkovej úrovne formovania ich potenciálneho dopytu. Za účelom zistenia vývoja týchto premenných už analýzy urobené boli (Páleník a kol., 2012). Na základe výsledkov analýz je zjavné, v ktorých krajinách je potenciál dopytu strieborných zaujímavý (aj z pohľadu jeho vnútornej štruktúry podľa veku osôb), a v ktorých predstavuje len malé percento z celkového dopytu.

Hlavnými determinantmi vývoja na spotrebiteľskom trhu sú príjmy, úspory obyvateľstva a cenový vývoj. Z pohľadu budúceho vývoja spotrebiteľského dopytu i na strane strieborných je dôležitá situácia v súčasnom zadlžení obyvateľov.

Súčasný vývoj miezd zakladá optimistický pohľad na budúce pozitívne formovanie príjmovej úrovne strieborných len v málo krajinách EÚ. Iba v Nemecku, vďaka prijatým reformám, klesal počet ľudí bez práce (Hartzove reformy kancelára Gerharda Schrödera). Nemci sa teda vzdali rastu miezd, ktorý obetovali zamestnanosti. V ostatných krajinách so zásadným rastom podielu starnúceho obyvateľstva je situácia na trhoch práce mimoriadne napätá a poznačená odchodom mladej generácie Talianov, Grékov a Španielov za prácou do Nemecka, kde zostáva neobsadených cca 1,3 milióna pracovných miest. Práve v Nemecku a v Rakúsku je veľmi nízky počet mladých nezamestnaných, ktoré súvisí s technickým vzdelávaním, iniciovaným podnikmi. Dobre nastavená stratégia zamestnanosti v Nemecku „nasáva“ pracovníkov v dotknutých krajinách už aj cieľovými náborcami. Z pohľadu vzdialenejšej budúcnosti sa však podľa správy Európskej komisie očakáva v dôsledku trendu starnutia pokles počtu obyvateľov Nemecka zo súčasných 82 miliónov na 66. V starých členských krajinách EÚ je síce demografický vývoj podobný, ale zásadné odlišnosti sú z pohľadu vývoja na trhoch práce a s tým súvisiacim vývojom príjmov, ktoré má byť základom pre formovanie budúcich starobných dôchodkov. V nových členských krajinách je situácia na strane súčasných príjmov populácie ešte zložitejšia, jednak v oblasti mzdového vývoja a taktiež na strane existujúcej úrovne a celkového objemu starobných dôchodkov, pritom vo väčšine týchto krajín je pre starnutie populácie charakteristický posun o približne 15 rokov.

Skúmanie spotrebiteľského správania sa obyvateľov v krajinách EÚ, vo väzbe na striebornú ekonomiku, je primárne založené na potrebe detailnejšieho zmapovania príležitostí pre formovanie domácej ponuky na Slovensku, ktorá by na podnikovej úrovni dokázala reagovať na meniace sa spotrebiteľské preferencie a zvyklosti staršieho obyvateľstva v tých krajinách EÚ, v ktorých je jeho potenciálny dopyt najväčší, resp. aj inak zaujímavý. Z toho dôvodu sa pozornosť v jednotlivých analýzach zameriava na štruktúru spotrebných výdavkov domácností obyvateľov vo vekových skupinách nad 50 rokov.

Práca je súčasťou riešenia ďalšej etapy projektu APVV č. 0135-10 „Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe“. Nadväzuje a vychádza z metodologického aparátu predchádzajúcich materiálov, zaoberajúcich sa skúmaním potenciálu strieborných v kontexte EÚ a Slovenska. Využíva súbor dát a poznatkov oficiálne publikovaných, ako aj tzv. mäkké dáta z neoficiálnych zdrojov. Pri komparáciách spotrebiteľských štruktúr sa uplatňujú znalosti reálií naakumulované autormi z ich skúmania od roku 1992. Získané výsledky sú determinované náročnosťou obstarávania kompatibilných údajov za dotknuté krajiny, ako aj problémami spojenými s finančnými nárokmi dodávateľov predmetných skupín dát.

1. METODOLÓGIA

Táto publikácia sa zameriava na zhodnotenie možností realizácie striebornej ekonomiky do budúcnosti vo vybraných krajinách EÚ z pohľadu štruktúry výdavkov domácností. Cieľom je podrobnejšie zmapovať spotrebu strieborných a na základe štruktúry výdavkov domácností identifikovať odvetvia v krajinách EÚ s najväčším potenciálom pre striebornú ekonomiku.

Vychádza sa z dôležitého predpokladu, že výdavky strieborných z pohľadu štruktúry a spotreby vo fyzických jednotkách sú v porovnaní s výdavkovou štruktúrou osôb mladších ako 50 rokov odlišné vo viacerých skupinách. Ide predovšetkým o diferencie vo výdavkoch na zdravie, zdravotnú starostlivosť a rôzne sociálne potreby.

V rámci analýzy štruktúry spotreby obyvateľstva na nadnárodnej úrovni autori vychádzali z údajovej základne Eurostatu, pričom podrobnejšie členenie výdavkov domácností na čele s prednostom vo vekovej kategórii 50 – 64 rokov (starnúci), ďalej na čele s prednostom vo vekovej kategórii 65 – 79 rokov (starí), ako aj na čele s prednostom nad 80 rokov (najstarší), boli autorom dostupné len na vyžiadanie za 22 krajín EÚ¹ za rok 2005.

Pre podrobnejšiu analýzu výdavkov domácností strieborných boli za Slovensko využité dáta z rodinných účtov za roky 2004 až 2011, pričom do analýzy boli zahrnuté len tie domácnosti, v ktorých všetci členovia domácnosti spĺňali požiadavky veku (tab. 1).

T a b u ľ k a 1

Počet analyzovaných slovenských domácností podľa jednotlivých vekových kategórií²

	25 – 49	50 – 64	65 – 79	80+	Všetky domácnosti
2004	255	651	515	83	4 603
2005	240	659	533	59	4 710
2006	280	701	603	90	4 701
2007	292	757	604	90	4 698
2008	299	782	621	84	4 718
2009	367	759	601	78	4 704
2010	431	1 098	665	91	6 143
2011	326	805	632	87	4 705

Prameň: Spracované z údajov rodinných účtov, ŠÚ SR.

Autori publikácie sú si vedomí toho, že na skúmanie spotreby v rámci životného cyklu človeka by boli vhodnejšie dáta, kde by bola zachytená zmena spotrebiteľského správania v rámci tých istých domácností, avšak takéto dáta za Slovensko ani v rámci skúmaných krajín EÚ nie sú dostupné. Získané údaje však predstavujú vhodné vstupy, ktoré v rámci metodologického

¹ Okrem Českej republiky, Talianska, Malty, Poľska a Portugalska.

² Pre účely analýzy rozlišujeme domácnosti na čele s prednostom vo vekovej kategórii 50 – 64 r. (domácnosti starnúcich ľudí), vo vekovej kategórii 65 – 79 r. (domácnosti starých ľudí) a vo vekovej kategórii 80 a viac rokov (domácnosti najstarších).

rámca umožňujú dosiahnuť relevantné výstupy predovšetkým za predkrízové obdobie. V prípade dostupných relevantných údajov za obdobie po roku 2008 za väčšiu časť krajín je možné absolvovať komparácie zmeny v dotknutých štruktúrach v krízovom období.

Autori si pre naplnenie stanoveného cieľa určili nasledovné hypotézy:

1. Štruktúra spotreby mladšieho obyvateľstva v jednotlivých krajinách EÚ vykazuje konvergenčné charakteristiky.
2. Štruktúra spotreby domácností starších ľudí (dôchodcov) v jednotlivých krajinách EÚ nevykazuje konvergenčné charakteristiky, je zásadne diferencovaná.
3. Zmeny cien energií a potravín zásadným spôsobom vplývajú na zmenu štruktúry spotrebného koša.
4. Výdavky na zdravie predstavujú v štruktúre spotreby strieborných v starých krajinách EÚ výrazne vyšší podiel ako v nových členských krajinách.
5. Podiel výdavkov na energie a potraviny domácností strieborných na celkových výdavkoch je tak veľký, že predstavuje významné obmedzenie pri súčasnom vývoji starobných dôchodkov pre realizáciu striebornej ekonomiky na Slovensku.

Východiskom pre formulovanie jednotlivých hypotéz boli výsledky doteraz publikovaných analýz predmetných oblastí či už vlastných (autorov), ale i domácej a zahraničnej proveniencie.

Prvá hypotéza je založená na tom, že postupným prepojením spotrebiteľského trhu EÚ a zdieľaním veľmi podobných hodnotových preferencií po roku 1989 dochádza ku konvergencii štruktúr spotreby mladšieho obyvateľstva v starých i v nových členských krajinách EÚ.

Druhá hypotéza vychádza z predpokladu istého pomalšieho prispôbovania meniacim sa podmienkam na spotrebiteľskom trhu zo strany staršieho obyvateľstva v nových členských krajinách oproti starším v starých členských krajinách EÚ. Taktiež zo zásadne nižšej úrovne príjmov a úspor starších v nových členských krajinách v porovnaní so staršími v starých členských krajinách. Pritom ponuka špecifických potrieb pre starších je v starých a nových členských krajinách stále diferencovaná nielen v sortimente, ale i z aspektu vývoja cien dostupných tovarov a služieb.

Sformulovanie tretej hypotézy má základ v odlišnom makroekonomickom rámci jednotlivých ekonomík EÚ, kedy v nových členských krajinách priniesol proces transformácie (privatizácia a liberalizácia) významné posuny a etapizovanie cenového vývoja v sektore energetiky a cien dodávok elektrickej energie a plynu pre domácnosti a súčasne v rámci privatizácie potravinárskeho priemyslu došlo i k zmenám celého potravinového reťazca a následne i k zmenám v úrovni cien potravín. Tým sa začali meniť proporcie v štruktúre spotrebných výdavkov, kde za všetky domácnosti došlo k postupnému zvyšovaniu podielu výdavkov za bývanie a k znižovaniu podielu výdavkov za potraviny.

Predpokladom pre postavenie štvrtej hypotézy je práve diferenciacia v príjmoch starších, kedy nižšia úroveň príjmov predpokladá i nižšiu saturáciu potrieb v tejto oblasti. Avšak

vo výdavkovej štruktúre to môže znamenať, vzhľadom na cenový vývoj tovarov a služieb v oblasti zdravotníctva, práve vyšší podiel vo výdavkovej štruktúre starších v nových členských krajinách. Predpokladá sa, že isté zvýšenie podielu výdavkov na zdravotníctvo môže byť výsledkom zníženia výdavkov za potraviny, vybavenie bytu a údržbu bytu.

Celková štruktúra výdavkov strieborných na Slovensku je primárne determinovaná ich príjmovou úrovňou. Podľa Pauhofová a Páleník (2012) je príjmová úroveň starších významne diferencovaná (nižšia) v porovnaní s úrovňou príjmov strieborných v starých členských krajinách EÚ. Táto úroveň umožňuje saturevať významnejšiu spotrebu v oblasti výdavkov za potraviny, bývanie a dopravu a obmedzuje priestor pre spotrebu výdavkov na zdravie a kultúru. Ide teda o fixovanie výraznej váhy nákladov domácností na potraviny a bývanie, z čoho vychádza aj piata hypotéza. Z pohľadu súčasného vývoja miezd a nezamestnanosti, ktoré limitujú tvorbu zdrojov pre budúce starobné dôchodky je možné predpokladať, že ani vývoj úrovne budúcich príjmov starších nebude vytvárať priestor pre významnejšiu realizáciu striebornej ekonomiky na Slovensku.

Postup skúmania obsahuje v úvode orientáciu na vplyv starnutia populácie na zmenu štruktúry spotreby. Predmetom záujmu je výdavková štruktúra dotknutých skupín obyvateľstva, kde sa zisťuje miera podobnosti spotrebných košov domácností vo vybraných krajinách EÚ a zmena cenovej hladiny verzus zmena štruktúry spotreby. V ďalšom sa realizuje komparácia štruktúry spotreby domácností strieborných v starých a nových členských krajinách EÚ, v regiónoch s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov a spotrebiteľské správanie sa obyvateľstva na Slovensku. Hľadanie prorastových faktorov v ekonomikách EÚ vo väzbe na striebornú ekonomiku je založené na skúmaní vzťahu potenciálneho dopytu a výdavkovej štruktúry strieborných.

Metodika samotného skúmania výdavkovej štruktúry dotknutých skupín obyvateľstva je zameraná na porovnanie podobnosti spotrebných košov a používa Gatevov index a klasifikáciu individuálnej spotreby podľa účelu (COICOP).

Na porovnanie podobnosti spotrebných košov a identifikovanie konvergenčných tendencií medzi jednotlivými krajinami EÚ bol v analýze použitý Gatevov index, ktorý môžeme vyjadriť ako:

$$I_{Gatev} = \sqrt{\frac{\sum_{k=1}^m (p_{1k} - p_{2k})^2}{\sum_{k=1}^m (p_{1k}^2 + p_{2k}^2)}}$$

pričom

p_{1k} – je podiel k-teho komponentu na spotrebnom koši,

p_{2k} – je podiel k-teho komponentu na priemernom spotrebnom koši krajín EÚ 22,

m – je počet položiek v spotrebnom koši.

Štruktúra skupín tovarov a služieb v spotrebnom koši využitom na prepočet Gatevovho indexu je zhodná s klasifikáciou individuálnej spotreby podľa účelu (COICOP), pričom celkové výdavky boli normalizované na 1 000 eur:

- COICOP 1 – potraviny a nealkoholické nápoje (CP01),
- COICOP 2 – alkoholické nápoje a tabak (CP02),
- COICOP 3 – odevy a obuv (CP03),
- COICOP 4 – bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá (CP04),
- COICOP 5 – nábytok, bytové vybavenie a bežná údržba domu (CP05),
- COICOP 6 – zdravotníctvo (CP06),
- COICOP 7 – doprava (CP07),
- COICOP 8 – pošta a telekomunikácie (CP08),
- COICOP 9 – rekreácia a kultúra (CP09),
- COICOP 10 – vzdelávanie (CP10),
- COICOP 11 – hotely, kaviarne a reštaurácie (CP11),
- COICOP 12 – rôzne tovary a služby (CP11).

Hodnoty Gatevovho indexu sa môžu nachádzať v intervale $\langle 0;1 \rangle$. Ak sa hodnota blíži 0, štruktúry spotrebných košov sú si podobné, ak sa hodnota blíži k 1, značí to odlišnosť porovnávaných štruktúr. Výsledná hodnota nemá mernú jednotku, poskytuje len celkové zhodnotenie miery podobnosti porovnávaných štruktúr. Z tohto dôvodu pri podrobnejšej analýze štruktúry spotreby strieborných využívame viacrozmernú štatistickú metódu – klastrovú analýzu, ktorá slúži na triedenie jednotiek do skupín (zhlukov) tak aby si tieto jednotky boli v rámci jednotlivých skupín čo najpodobnejšie. Pri klastrovej analýze využívame program NeuroXL Clusterizer.

2. VPLYV STARNUTIA POPULÁCIE NA ZMENU ŠTRUKTÚRY SPOTREBY

Donedávna boli spotrebiteľské zvyklosti starších ľudí formované najmä na základe ich predchádzajúcich skúseností. Predpokladalo sa, že vo veľkej miere neboli ochotní meniť svoje spotrebiteľské návyky a boli veľmi cenovo senzitívni. Podľa niektorých štúdií zahraničných autorov sú dnešní spotrebiteľia informovanejší a sú si viac vedomí svojich potrieb a túžob, vo väčšej miere porovnávajú a zvažujú všetky možné faktory. Niektoré štúdie, napríklad Ying a Yao (2006), ukazujú, že starší ľudia už pri spotrebe nezvažujú len ekonomické aspekty, ale práve naopak, cena je len jedným z mnohých faktorov. Samozrejme, že to platí ak sa do úvahy berie stabilná a relatívne vysoká úroveň príjmov staršej generácie. Tam možno zaradiť príjmy starších ľudí v starých krajinách EÚ a len veľmi nízky podiel starších v nových členských krajinách EÚ. Otázne je, či to bude platiť aj v budúcom období, kedy sa do úrovne príjmov starších premietnu súčasné problémy nezamestnanosti mladej generácie a dlhodobá nezamestnanosť.

Determinanty štruktúry spotreby možno rozdeliť do dvoch základných skupín:

- ekonomické – úroveň a vývoj príjmov, objem úspor, cenový vývoj a i.;

- neekonomické – zdravotný stav, hodnotové preferencie jednotlivca, spotrebné zvyklosti, vzdelanie a i.

V jednotlivých krajinách ovplyvňujú spotrebiteľské správanie rôzne kombinácie týchto determinantov.

V zmene spotreby v budúcnosti sa bude premietat' aj rad ďalších faktorov a súvislostí. Ak sa predpokladá, že dnešní tridsiatnici budú potrebovať pomoc ako sedemdesiatroční, resp. osemdesiatroční, kto sa o nich bude starať? Ich potomkovia budú práve v tom období budovať vlastné rodiny. Navyše veľa ľudí dnes ostáva slobodných a bezdetných. Mnoho rodín má iba jedno dieťa, takže starostlivosť o staršieho nebude možné rozdeliť na viac potomkov.³ O seniorov sa dnes starajú najčastejšie ženy. Predpokladá sa, že v roku 2025 bude na 100 produktívnych žien pripadať 55 ľudí nad 80 rokov. Aj z tohto dôvodu sa do popredia dostávajú iné, technologicky vyspelejšie možnosti, ako napr. využívanie robotov pri starostlivosti o starších ľudí.⁴ Zvyknú si ale seniori na spoločnosť robotov? Ak sa vezme do úvahy skutočnosť, že už dnes sú starší ľudia zvyknutí komunikovať s rodinnými príslušníkmi prostredníctvom sociálnych sietí, tak áno⁵ a s prihliadnutím nato, že dnešní tridsiatnici takúto komunikáciu častokrát uprednostňujú pred osobným stretnutím, tak využívanie robotiky v každodennom živote nemusí predstavovať do budúcnosti problém.

Súvislosti zmien v spotrebe starších možno nájsť aj v predpokladoch mnohých odborníkov na zdravie. Očakáva sa, že skupiny seniorov môžu žiť spoločne a navzájom si pomáhať tak, že fyzicky silní, ale mentálne slabší môžu koexistovať s fyzicky slabšími, v kombinácii ľudí s väčšími úsporami a ľudí so záujmami o zdravotnú starostlivosť a údržbu spoločného domu, kedy spolu vytvoria funkčný systém.⁶ Dôvodom pre realnosť takéhoto súžitia je skutočnosť, že klasická rodina sa mení už v súčasnosti, kedysi rozšírený model vziať si k sebe matku, pretože je stará a bude slabnúť, je zdá sa prekonaný a schopnosť štátu postarať sa o starších ľudí nie je uspokojivá. Vzhľadom na súčasný vývoj aj v oblasti verejných financií a oslabovaní sociálneho štátu v európskom priestore nie je predpoklad, že sa situácia v starostlivosti štátu o starších v blízkej budúcnosti výrazne zmení. Pritom rozdiely štátnej ingierencie v tejto oblasti sú medzi starými a novými členskými krajinami EÚ zjavné.

³ Rodiny sa menia, dochádza k zvýšenému počtu rozvodov a deti sa rodia i mimo manželských zväzkov. Pre ženy samoživiteľky bude zložitú prácu opustiť a starať sa o rodičov. Rozvody sú časté aj v generácii rodičov a starostlivosť o dve samostatné jednotky bude pre potomkov veľkou záťažou.

⁴ Robot Enon z Nara inštitútu v Japonsku je zameraný priamo na komunikáciu so staršími ľuďmi, rozpoznáva hlas, konverzuje o počasí, vyhľadáva na internete info z okolia, odchody autobusov a pod. Robot Hector z univerzity v anglickom Readingu zase plánuje deň a kontroluje dom. Pokyny dostáva hlasom a dotykom. Bol testovaný seniormi v Belgicku a Holandsku.

⁵ Podľa Českého štatistického úradu už dnes využíva v ČR internet pol milióna starších ľudí, vo vekovej kategórii 55 až 64 rokov za obdobie 2012/2013 ich počet vzrástol o 10 %.

⁶ V USA sa rozbieha program Grand-Aides, ktorý vyhľadáva a vybavuje technológiami tých, ktorí sú opatrovateľmi v komunite starších. Spravidla ide o dôchodcov, ktorí majú dostatok fyzických a psychických síl o svojich vrstovníkov sa postarať. V ČR zase existuje pomocná komunita na sieti, Život 90, ide o združenie, ktoré seniorom poskytuje pomoc napríklad v podobe tiesňovej linky, na ktorú môžu volať v prípade neprijemných pocitov. Okrem iného sa týmto zredukoval počet zbytočných výjazdov záchrannej služby až o 80 %.

2.1. Miera podobnosti spotrebných košov domácností vo vybraných krajinách EÚ

V súčasnosti stále prevláda nedostatok empirických štúdií zaoberajúcich sa medzinárodným porovnaním spotrebiteľského správania sa a obzvlášť tých, ktoré by sa zameriavali na spotrebiteľské správanie podľa veku. Zo známych autorov zaoberajúcich sa problematikou odlišnosti spotreby jednotlivých krajín môžeme uviesť napríklad E. Engela, ktorý skúmal vzťah medzi príjmom domácností a spotrebou, pričom vzťah, ktorý medzi nimi objavil, je v súčasnosti známy ako Engelev zákon, teda percento príjmov vynaložené na potraviny klesá s rastúcimi príjmami. Neskôr napríklad Lluch, Powell a Williams (1977) na základe analýzy dát 17 krajín dospeli k záveru, že medzi podielom výdavkov na potraviny a HNP v jednotlivých krajinách existuje negatívna korelácia, čo bolo v súlade s Engelovým zákonom. Chen (2001) porovnával príjmovú elasticitu rozvíjajúcich sa a rozvinutých OECD krajín a zistil, že kým príjmové elasticity týchto dvoch skupín krajín sú veľmi podobné, tak cenové elasticity sa naopak, značne líšili. Selvanathan a kol. (2003) skúmali v 23 OECD krajinách a v 23 rozvíjajúcich sa ekonomikách spotrebiteľské správanie, pričom na základe empirických dát potvrdili zákon klesajúceho dopytu, teda spotrebiteľia aj v rozvíjajúcich sa aj v OECD krajinách znížili výdavky na tú skupinu tovarov a služieb, v ktorej rástli ceny nadpriemerne.

Štruktúra spotreby je rozdielna v severských, južných krajinách, ako aj v krajinách východnej Európy. Na rozdielnosť štruktúry spotreby v jednotlivých krajinách majú vplyv rôzne faktory, či už ekonomické, kultúrne, geografické alebo historické. Dôležitú úlohu zohrávajú aj tradície. Podstatným faktorom pri porovnávaní severských a južných krajín sú tiež rozdielne klimatické podmienky, vyplývajúce z geografickej polohy krajín. Odzrkadľuje sa to napríklad v nižšom podiele výdavkov na energie v južných krajinách Európy v porovnaní so severskými krajinami Európy v priemere o 4 p. b. pri starších a najstarších a o 6 p. b. u starých ľudí. Severské krajiny⁷ majú v porovnaní s južnými krajinami vyššiu cenovú hladinu potravín a nealkoholických nápojov, avšak nižšie príjmy v južných krajinách ako aj rozdielny životný štýl spôsobujú, že podiel výdavkov na potraviny je v južných krajinách Európy vyšší u starších, starých a najstarších v priemere o 4 p. b., 8. p. b. a 10 p. b. U domácností strieborných v južných krajinách je v porovnaní s domácnosťami v severských krajinách vyšší podiel výdavkov aj na reštaurácie a hotely a naopak, najmä v dôsledku miernejšieho prímorského podnebia vydávajú menej finančných prostriedkov z rozpočtu na rekreáciu a kultúru (približne o 6 p. b.). Je všeobecne známe, že severské krajiny patria medzi rozvinuté ekonomiky s vysokou životnou úrovňou obyvateľov a štedrým sociálnym systémom, čo sa prejavuje aj v starostlivosti o starších ľudí. Vysoká miera solidarity sa v týchto krajinách odzrkadľuje aj v nižšom podiele výdavkov na zdravie domácností strieborných oproti južným krajinám Európy (pozri príloha A, graf 1a).

⁷ Cenová hladina potravín a nealkoholických nápojov je v severských krajinách dokonca najvyššia spomedzi krajín EÚ.

Pri krajinách východnej Európy je z pohľadu štruktúry spotreby dôležité to, že sú menej industrializované a stále väčšie percento populácie žije na vidieku ako v mestách v porovnaní s krajinami západnej Európy, ako aj skutočnosť, že domácnosti v krajinách východnej Európy sú viacpočetnejšie v porovnaní s krajinami západnej Európy. Početnosť rodín je dôležitým faktorom najmä pri domácnostiach striedajúcich, nakoľko v krajinách východnej Európy žije väčšie percento starších ľudí vo viacgeneračných domácnostiach, pričom v krajinách západnej Európy ide prevažne o jedno a dvojčlenné domácnosti, čo do značnej miery vplýva na štruktúru spotreby starších ľudí.

Z ekonomických faktorov je dôležitá rozdielnosť cenových hladín ako aj príjmová úroveň domácností, pričom vo všeobecnosti platí, že v krajinách východnej a južnej Európy je v priemere nižšia cenová úroveň, ale aj nižšie príjmy domácností v porovnaní so severnými krajinami a krajinami západnej Európy. Najmä v dôsledku vplyvu ekonomických faktorov domácnosti krajín východnej Európy v porovnaní s krajinami západnej Európy vynakladajú väčšiu časť rozpočtu na potraviny, v priemere o 17 p. b. u starších a najstarších a o 20 p. b. u starých ľudí, pričom výdavky na energie sa zásadným spôsobom neodlišujú, čo sa následne prejavuje najmä v nižšom podiele výdavkov na rekreáciu a kultúru, reštaurácie a hotely, ostatné tovary a služby (príloha A, graf 2a). Porovnaniu štruktúry výdavkov v starých a nových členských krajinách sa bližšie venujeme v časti 3.

Pre identifikovanie krajín s čo najpodobnejšou štruktúrou výdavkov domácností sme zhlukovou analýzou identifikovali tri skupiny (klastre) krajín v rámci domácností starších (50 – 64 r.) takto:

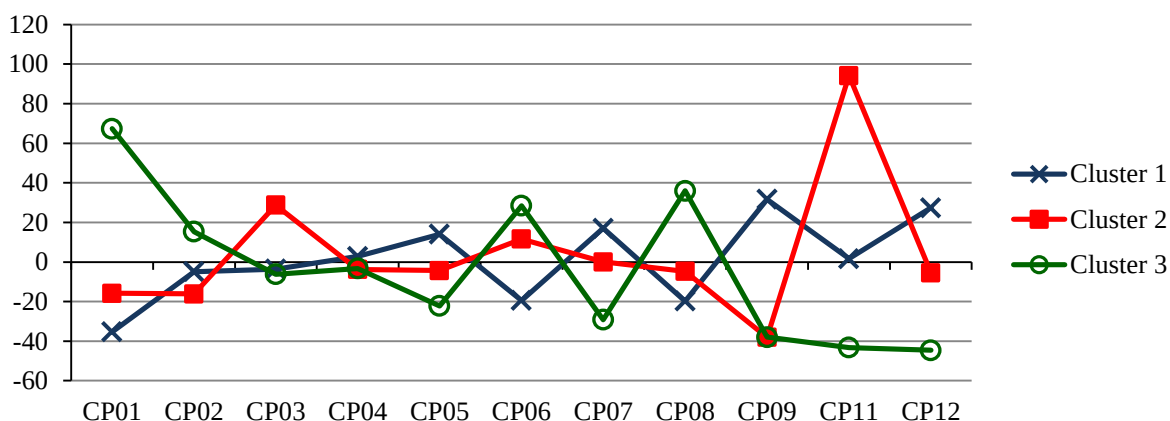
1. skupina – cluster 1: staré členské krajiny Európskej únie (AT, BE, DE, DK, FI, FR, IE, LU, NL, SE, UK) a Slovinsko;
2. skupina – cluster 2: južné krajiny Európy (CY, ES, GR);
3. skupina – cluster 3: nové členské krajiny (BG, EE, HU, LT, LV, RO, SK).

Na grafe 1 môžeme vidieť hlavné odlišnosti jednotlivých klastrov oproti priemeru EÚ 22. Z pohľadu realizácie striedajúcej ekonomiky je najzaujímavejšia prvá skupina krajín s výrazne nižším podielom výdavkov na potraviny a nealkoholické nápoje ako je priemer EÚ a s výrazne vyšším podielom vybavenie domácností, dopravu, rekreáciu a kultúru a ostatné tovary a služby.⁸

⁸ Z dôvodu veľmi nízkych podielov výdavkov na vzdelávanie (CP10) ale relatívne vysokých odlišností nie sú tieto výdavky zahrnuté do nasledujúcich grafov zobrazujúcich odlišnosti jednotlivých klastrov.

G r a f 1

**Hlavné odlišnosti štruktúry spotreby domácností starnúcich (50 – 64 r.)
v rámci jednotlivých zhlukov od priemeru EÚ 22 (COICOP, %)**

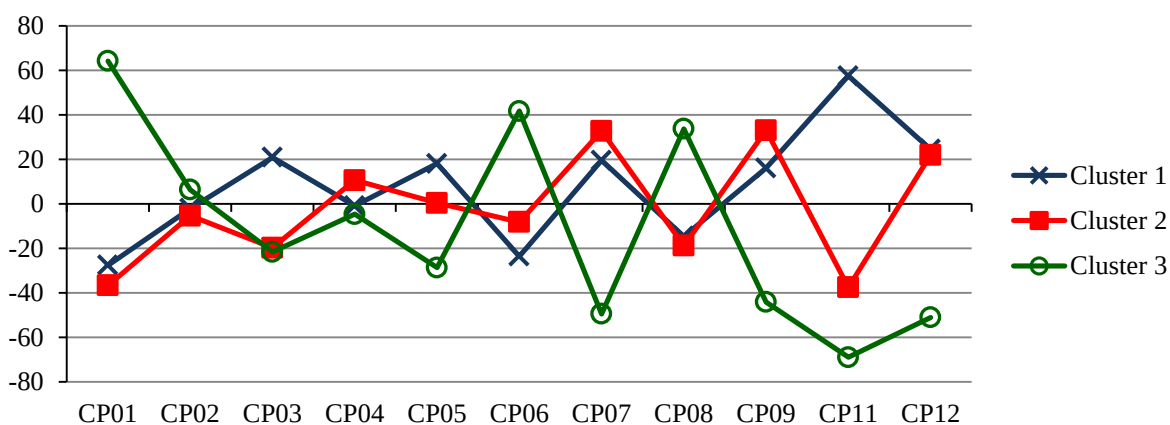

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

Nasledujúci graf dokumentuje hlavné odlišnosti v štruktúre spotreby domácností starších (65 – 79 r.). Tieto majú najpodobnejšiu štruktúru spotreby v rámci týchto skupín: do prvej skupiny patria južné krajiny (CY, ES, GR), krajiny Beneluxu (BE, LU, NL), Rakúsko, Nemecko, Írsko, Slovinsko a Veľká Británia. Do druhej skupiny patria severské krajiny (DK, FI, SE) a Francúzsko. Do tretej skupiny nové členské krajiny (graf 2).

G r a f 2

**Hlavné odlišnosti štruktúry spotreby domácností starších (65 – 79 r.)
v rámci jednotlivých zhlukov od priemeru EÚ 22 (COICOP, %)**

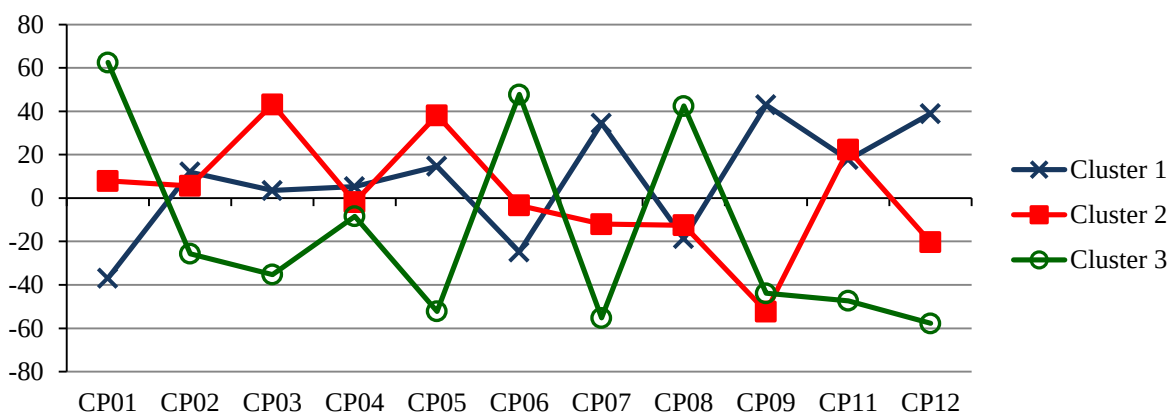

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

Domácnosti najstarších (80+ r.) majú najpodobnejšiu štruktúru opäť v starých členských krajinách, medzi ktoré sa podobnosťou štruktúry výdavkov zaraďuje aj Slovinsko, potom v južných krajinách, vrátane Slovenska, a nakoniec je to skupina nových členských krajín (graf 3).

Graf 3

**Hlavné odlišnosti štruktúry spotreby domácností najstarších (80+ r.)
v rámci jednotlivých zhlukov od priemeru EÚ 22 (COICOP, %)**

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

Na overenie prvej a druhej hypotézy, týkajúcej sa konvergenencie štruktúry spotrebných košov domácností mladých a starších osôb v jednotlivých krajinách EÚ 15 sme využili Gate-vov index.⁹ Kým v roku 1994 bola priemerná hodnota tohto indexu za všetky krajiny pre domácnosti na čele s prednostom do 59 rokov na úrovni 0,130; tak v roku 1999 došlo k jej mier-nemu zníženiu na úroveň 0,123. V roku 2005 dosiahla priemerná hodnota indexu na čele s prednostom do 59 rokov v krajinách EÚ 15 hodnotu 0,120; čo naznačuje, že v poslednej dekáde dochádza ku konvergencii štruktúry spotreby mladších ľudí (graf 4).

Medzi rokmi 1994 – 2005 sa menila štruktúra spotreby domácností mladších nasledovne: vo všetkých sledovaných krajinách sa znižoval podiel výdavkov najmä na potraviny (okrem BE), obuv a odievanie (okrem FR), výdavkov na vybavenie domácnosti (okrem IR, FI a SE), ako aj výdavkov na dopravu (okrem BE, GR, LU, NL, FI, UK) a zvyšoval sa podiel výdavkov na energie (okrem BE, GR, NL), zdravie (okrem ES, FI, NL, FI), poštu a telekomu-nikácie, hotely a reštaurácie (okrem DE, FR, FI) a na iné tovary a služby (okrem SE). Podiel výdavkov na rekreáciu a kultúru sa zvyšoval najmä v krajinách ako Írsko, Holandsko, Rakú-sko, Portugalsko, Fínsko;¹⁰ znižoval v krajinách ako Belgicko, Francúzsko, Taliansko a Lu-xembursko, v ostatných krajinách zmeny v podiele týchto výdavkov neboli významné.

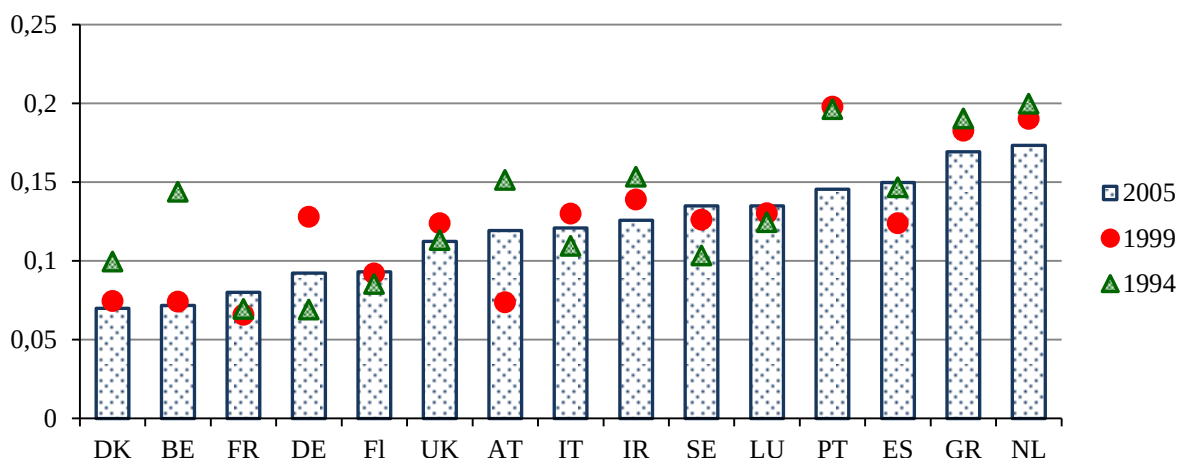
Svojou štruktúrou výdavkov domácností mladších sa najviac odlišujú od priemeru Ho-landsko a Grécko. Grécko sa odlišuje najmä relatívne vysokým podielom výdavkov na potra-viny, zdravie a výdavkov na reštaurácie a hotely a relatívne nízkym podielom výdavkov na rekreáciu a kultúru a výdavkov na ostatné tovary a služby. Holandsko sa vyznačuje vyšším ako priemerným podielom na ostatné tovary a služby a na rekreáciu a kultúru a nižším ako priemerným podielom najmä na potraviny a dopravu.

⁹ Údaje o spotrebných výdavkoch podľa COICOP a veku sú na Eurostate dostupné len v päťročných intervaloch za roky 1994, 1995 a 2005 a to len za krajiny EÚ 15.

¹⁰ Pritom krajiny, ako Írsko a Holandsko patria medzi krajiny s vysokou mierou zadlženosti domácností.

Graf 4

Miera podobnosti spotrebných košov domácností na čele s prednostom do 59 rokov v krajinách EÚ 15 v rokoch 1994, 1999 a 2005

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

Od roku 1994 do roku 1999 bolo približovanie štruktúry spotrebného koša starších domácností (nad 60 rokov) v rámci krajín EÚ 15 na minimálnej úrovni, pričom došlo k zníženiu hodnoty Gateovho indexu z 0,1344 na hodnotu 0,1342. V roku 2005 došlo k výraznejšiemu približovaniu štruktúry výdavkov domácností starších v rámci krajín EÚ 15, pričom hodnota indexu poklesla na 0,124 (graf 5).

Medzi rokmi 1994 – 2005 sa menila štruktúra spotreby domácností starších nasledovne: klesal podiel výdavkov najmä na potraviny (okrem BE), na odievanie a obuv, na vybavenie domácnosti (okrem IR, GR, SE) a rástol najmä na energie (okrem BE, NL, AT), zdravie (okrem ES, FR, NL, FI a UK), dopravu (okrem IR, ES, FR a PT), poštu a telekomunikácie (okrem DK, DE, UK), ostatné tovary a služby (okrem PT a SE), ale aj na reštaurácie a hotely (okrem DK, IT, FR, FI) a rekreáciu a kultúru (okrem BE, ES, IT, LU).

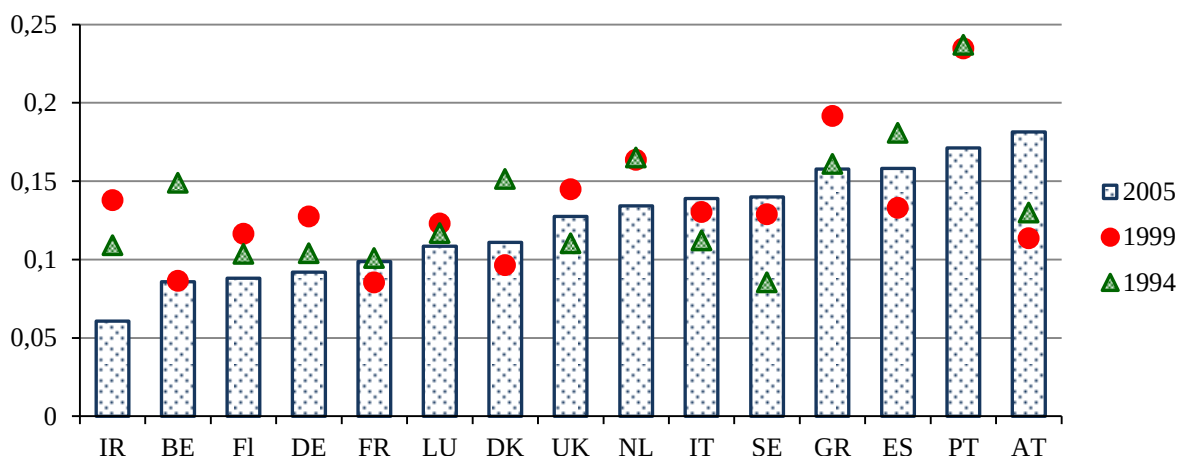
Oproti priemeru sa najviac odlišujú domácnosti starších v Rakúsku a to najmä nižšími výdavkami na energie a vyššími výdavkami na dopravu a rekreáciu a kultúru. Portugalsko patrí napriek tomu, že v rozmedzí rokov 1994 – 2005 došlo ku konvergencii štruktúry spotreby starších ľudí, naďalej medzi krajiny najviac odlišujúce sa od priemeru a to najmä vyššieho podielu výdavkov na potraviny, zdravie a hotely a reštaurácie a nižšiemu podielu na rekreáciu a kultúru a ostatné tovary a služby.

Všetky uvedené skutočnosti sú primárne výsledkom vývoja rozdielov v príjmovej úrovni dotknutej skupiny domácností medzi krajinami EÚ 15 a vývoja cenovej úrovne zvlášť v oblasti energetiky. V rozdieloch príjmovej úrovne sa premietajú nastupujúce problémy na trhoch práce, ktoré ovplyvnili úroveň disponibilných príjmov a smerovanie k zadlžovaniu sa domácností.

Nasledujúci graf dokumentuje mieru podobnosti spotrebných košov domácností na čele s prednostom nad 60 rokov.

Graf 5

Miera podobnosti spotrebných košov domácností na čele s prednostom nad 60 rokov v krajinách EÚ 15 v rokoch 1994, 1999 a 2005

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

Na základe analýzy dostupných údajov možno tvrdiť, že štruktúra spotreby mladšieho obyvateľstva v jednotlivých krajinách EÚ 15 vykazuje v sledovanom období jednoznačne konvergenčné charakteristiky. Konvergenčné charakteristiky štruktúry spotreby vykazujú aj domácnosti starších ľudí.

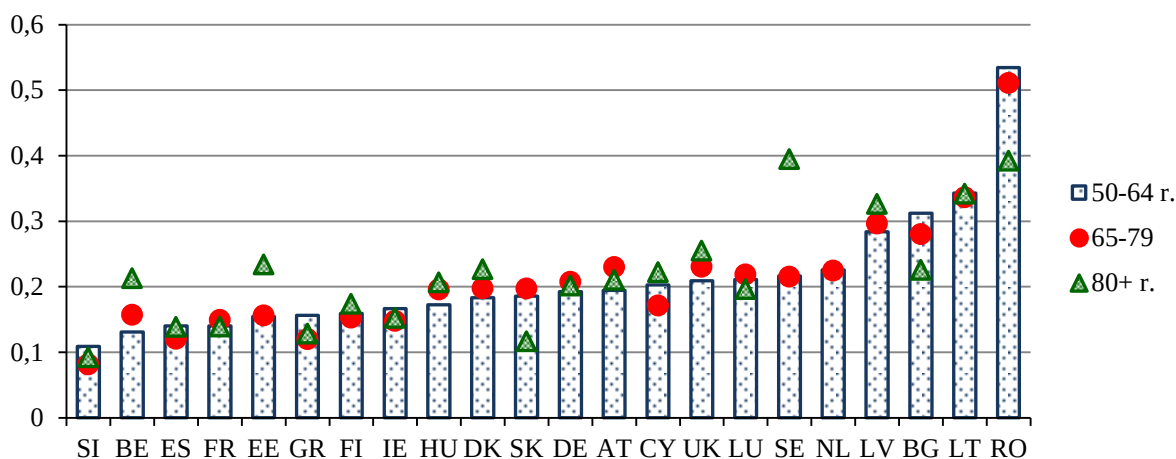
Dostupnosť dát limituje možnosti rozšírenia analýzy konvergenčných tendencií spotrebných košov strieborných v rámci vekových skupín starnúci (50 – 64 r.), starí (65 – 79 r.) a najstarší (80+ r.) najmä preto, že požadované údaje sú dostupné len za rok 2005 za 22 krajín Európskej únie. V roku 2005 boli hodnoty priemerného indexu za EÚ 22 na úrovni 0,210 vo vekovej skupine 50 – 64-ročných, na úrovni 0,209 vo vekovej skupine 65 – 79-ročných, pričom hodnota indexu bola najvyššia (0,218) pri vekovej skupine 80+ ročných (graf 3). Na základe porovnania priemerných hodnôt Gatevovho indexu pre krajiny EÚ 15 a EÚ 22 možno konštatovať, že nové členské krajiny priniesli so sebou väčšiu rôznorodosť. Štruktúra spotreby strieborných v nových členských krajinách je odlišná od štruktúry spotreby v starých členských krajinách a bude sa naďalej odlišovať od spotreby v starých členských krajinách najmä z dôvodu stagnácie príjmov obyvateľstva. Netreba zabudnúť ani na skutočnosť, že v bývalých transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy možno v mnohých oblastiach života spoločnosti sledovať namiesto konvergenčných postupujúce divergenčné procesy oproti západným krajinám EÚ. Dôležitým limitujúcim faktorom konvergenencie spotreby starých a nových členských krajín je rast príjmových nerovností v tranzitívnych krajinách, pričom za jeden z hlavných faktorov zvyšovania nerovností je považovaný rast nerovnosti rozdelenia miezd v ekonomikách. Vplyv tohto faktora je do určitej miery najmä v posledných rokoch kompenzovaný zvyšujúcou sa mierou zadlženosti domácností. Pre domácnosti v nových členských krajinách ide o relatívne nových trend, nakoľko tieto krajiny nemali historicky zabudovaný sklon k zadlžovaniu, ktoré bolo spoločnosťou považované za prejav nezodpovednosti,

pričom v porovnaní so starými členskými krajinami bola v týchto krajinách aj limitovaná ponuka úverových produktov (Pauhofová a kol., 2013).

Od priemeru sa z pohľadu štruktúry výdavkov striedajúcich najviac odlišujú Rumunsko a pobaltské krajiny Litva, Lotyšsko najmä z dôvodu vysokého podielu výdavkov na potraviny a Bulharsko z dôvodu vysokého podielu na potraviny a energie, čo následne ovplyvňuje štruktúru výdavkov súvisiacu so životným štýlom (graf 6).

G r a f 6

Miera podobnosti spotrebných košov ľudí vo vekových skupinách 50 – 64 r., 65 – 79 r. a 80+ r., v EÚ 22 v roku 2005

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

2.2. Zmena cenovej hladiny verzus zmena štruktúry spotreby¹¹

Na zmenu štruktúry spotrebného koša medzi skúmanými rokmi 1999 a 2005 mali v krajinách EÚ 15 najvýraznejší vplyv najmä tieto faktory: zmena cenovej hladiny (CPI), zmena úrovne dôchodkov obyvateľstva ako aj zmena spotrebiteľských zvyklostí. V krajinách EÚ sú spotrebiteľia rôzne senzitívni na zmenu cenovej hladiny v rámci jednotlivých skupín spotrebných tovarov a služieb v porovnaní so zmenou celkovej cenovej hladiny, čo následne ovplyvňuje formovanie štruktúry spotrebného koša.¹² Pritom vo všeobecnosti platí, že luxusné tovary a služby sú viac cenovo senzitívne ako tie, ktoré sú nevyhnutné pre život (napr. Lyons – Mayor – Tol, 2009).

Zmena celkovej cenovej hladiny na úrovni indexu spotrebiteľských cien mala vo vekovej kategórii do 59 rokov v krajinách EÚ 15 najvýraznejší vplyv na zmenu štruktúry spotrebného koša najmä v krajinách ako: Estónsko, Francúzsko, Taliansko, Holandsko, Rakúsko,

¹¹ Spoľahlivosť výsledkov tejto časti analýzy do značnej miery ovplyvňuje limitovanosť dostupnosti dát.

¹² Dynamika zmien váh jednotlivých skupín tovarov a služieb na celkových spotrebiteľských výdavkoch má tiež do určitej miery vplyv na zmenu agregátnej cenovej úrovne, pričom sa predpokladá, že v nových členských krajinách mohli zmeny v spotrebiteľskom správaní ovplyvniť zmenu celkovej cenovej hladiny viac ako v starých členských krajinách (Ševela, 2006).

Portugalsko, Fínsko a Veľká Británia, kde koeficient korelácie naznačoval medzi zmenou cenovej hladiny a zmenou štruktúry spotrebného koša strednú až veľkú závislosť (tab. 2).¹³ Vo vekovej skupine nad 60 rokov išlo o tieto krajiny: Dánsko, Estónsko, Francúzsko, Rakúsko, Portugalsko, Švédsko a Veľká Británia.

T a b u ľ k a 2

Hodnoty korelačného koeficientu zmeny celkovej cenovej hladiny a zmeny štruktúry spotrebného koša v krajinách EÚ 15 podľa vekových skupín

	Veková skupina do 59 rokov	Veková skupina nad 60 rokov
BE	-0,17	0,02
DK	0,04	0,31
DE	-0,10	-0,02
IR	0,22	0,12
GR	-0,20	-0,13
ES	-0,69	-0,40
FR	-0,32	-0,30
IT	0,52	0,20
LU	0,11	0,27
NL	-0,45	-0,09
AT	0,80	0,30
PT	0,62	0,53
FI	0,36	0,18
SE	0,13	-0,37
UK	0,32	0,54

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostatu.

Hypotéza o tom, že zmeny cien energií a potravín zásadným spôsobom vplývajú na zmenu štruktúry spotrebného koša sa potvrdila vo vekovej skupine do 59 rokov čiastočne, keď koeficient korelácie medzi zmenou cenovej hladiny a zmenou štruktúry spotrebného koša nadobúdal hodnoty -0,15 pri výdavkoch na potraviny a nealkoholické nápoje a 0,70 pri výdavkoch na bývanie a energie. Pri vekovej kategórii nad 60 rokov dosahoval koeficient korelácie hodnoty -0,30 pri potravinách a nealkoholických nápojoch a hodnotu 0,59 pri výdavkoch na bývanie a energie. Zmena cenovej úrovne v kombinácii so zmenou úrovne dôchodkov mohla v sledovanom období zapríčiniť zmenu spotrebiteľských zvyklostí.

T a b u ľ k a 3

Priemerné hodnoty korelačného koeficientu krajín EÚ15 podľa COICOP

	CP01	CP02	CP03	CP04	CP05	CP06	CP07	CP08	CP09	CP10	CP11	CP12
Veková skupina do 59 r.	-0,15	-0,02	-0,50	0,70	-0,36	0,32	-0,28	-0,33	0,64	0,07	0,29	-0,12
Veková skupina nad 60 r.	-0,30	-0,12	-0,50	0,59	-0,35	0,29	-0,27	-0,11	0,34	0,11	0,25	-0,13

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostatu.

¹³ Hodnoty koeficientu korelácie naznačujú tieto závislosti: pod 0,1 triviálna závislosť; 0,1 – 0,3 nízka závislosť; 0,3 – 0,5 stredná závislosť a nad 0,5 veľká závislosť.

3. KOMPARÁCIA ŠTRUKTÚRY SPOTREBY DOMÁCNOSTÍ STRIEBORNÝCH V STARÝCH A NOVÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EÚ

Medzi dôležité prvky politiky EÚ patrí znižovanie ekonomických a sociálnych rozdielov, ako aj zabezpečovanie porovnateľných životných podmienok vo všetkých členských krajinách. Medzi jednotlivými krajinami však naďalej existujú priepastné rozdiely v bohatstve a chudobe, čo sa odráža aj v štruktúre súkromných výdavkov domácností. Pritom nejde len o determinant úrovně výdavkov domácností na spotrebu ako je majetkové bohatstvo, ale predovšetkým o celkovú príjmovú úroveň, ktorá je medzi starými a novými členskými krajinami signifikantne diferencovaná. Zásadné rozdiely v príjmovej a majetkovej nerovnosti sú i medzi jednotlivými novými členskými krajinami EÚ v smere sever-juh (vyššie príjmy – nižšie príjmy).

Výsledkom nižšej príjmovej úrovne vo všetkých vekových kategóriách v nových členských krajinách strednej a východnej Európy v porovnaní so starými krajinami je dominancia výdavkov na potraviny a bývanie v rámci celkových spotrebných výdavkov starnúcich ľudí. Kým domácnosti starnúcich vydávajú na potraviny a bývanie približne 39,2 % v starých členských krajinách, tak v nových členských krajinách je to o 13,1 p. b. viac, čo predstavuje približne 50 % rozpočtu domácností.

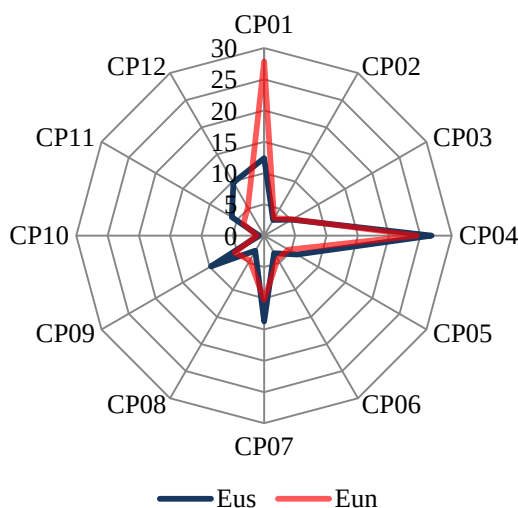
Výdavky na zdravie domácností starnúcich sú v relatívnom vyjadrení tiež vyššie v nových členských krajinách, pričom tento rozdiel predstavoval v sledovanom období 1,1 p. b. (kým v starých členských krajinách boli na úrovni 3,2 %, tak v nových členských krajinách to bolo 4,4 %). Dôvodov, prečo je tomu tak môže byť niekoľko. Mnohé krajiny strednej a východnej Európy pri prechode z centrálne plánovaných na trhové ekonomiky začali realizovať sériu reforiem v sektore zdravotníctva, týkajúcich sa financovania, manažmentu, organizácie a iných oblastí. Tieto reformy prispeli k odstráneniu štátnych monopolov v sektore zdravotníctva a sériou privatizácií a decentralizácií prispeli prostredníctvom zmien vo financovaní zdravotnej starostlivosti k tvorbe trhových vzťahov medzi poskytovateľom zdravotnej starostlivosti a pacientom. V mnohých krajinách sa postupujúce reformné snahy v zdravotníctve dotkli aj farmaceutického sektora a priniesli zmeny v štruktúre financovania zdravotnej starostlivosti, pričom sa snažili riešiť rôznorodé problémy, ktoré so sebou priniesol systém zdravotného poistenia (v prevažnej miere bol v týchto krajinách zavedený Bismarkov systém zdravotného poistenia). V posledných rokoch možno takmer vo všetkých krajinách OECD pozorovať trend rastu výdavkov na farmaceutické výrobky a ambulantnú starostlivosť a pokles výdavkov na ústavnú starostlivosť, avšak práve v nových členských krajinách nebol tento proces ešte dokončený (doplatky za ústavnú starostlivosť budú pravdepodobne vyššie ako za ambulantnú starostlivosť, na ktorú sa kladie väčší dôraz v starých ako v nových členských krajinách).

Výrazne nižšia úroveň dôchodkov v nových členských krajinách a porovnateľná cenová úroveň farmaceutických výrobkov¹⁴ so starými členskými krajinami predstavuje tiež jednu z príčin vyššieho podielu výdavkov na zdravie v rámci rodinných rozpočtov v nových členských krajinách. Nemožno opomenúť ani fakt, že ešte stále relatívne nízke priame platby¹⁵ súvisiace s využívaním zdravotníckych služieb vedú v mnohých nových členských krajinách k vyššej spotrebe zdravotníckych služieb (Chawla, 2007). Otázkou ostáva, do akej miery budú výdavky na zdravie v nových členských krajinách ovplyvnené nákupmi nových drahých medicínskych technológií, ktoré boli v posledných rokoch jedným z hlavných faktorov zvyšovania výdavkov na zdravotníctvo najmä v starých členských krajinách. Predpokladá sa, že tento trend by sa mal v blízkej budúcnosti rozšíriť aj do nových členských krajín. Výdavky na zdravie, najmä domácností najstarších, môže do značnej miery ovplyvniť v niektorých starých aj nových členských krajinách tendencia poklesu poskytovania neformálnej dlhodobej starostlivosti realizovanej členmi rodiny.

Po započítaní ďalších výdavkov ako sú výdavky na odievanie a obuv (Eus: 5,1 %, Eun: 5,3 %), vybavenie domácnosti (Eus: 6 %, Eun: 4,5 %), dopravu (Eus: 13,7 %, Eun: 10,2 %), poštu a telekomunikácie (Eus: 2,8 %, Eun: 4,5 %), ako aj výdavkov na rôzne tovary a služby (Eus: 9,8 %, Eun: 5,2 %), domácnostiam starnúcich ostane v nových členských krajinách len relatívne málo finančných prostriedkov na voľnočasové aktivity. Kým v starých členských krajinách vydávajú domácnosti starnúcich okolo 15,8 % na rekreáciu, kultúru a hotely a reštaurácie, tak v nových členských krajinách je to iba 9,3 %.

G r a f 7

Štruktúra výdavkov domácností starnúcich ľudí (50 – 64 r.) v starých a nových členských krajinách (2005)

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

¹⁴ K relatívne rýchlemu rastu cien farmaceutických výrobkov v nových členských krajinách prispeli najmä netransparentné verejné obstarávania a politiky určovania cien, ako aj rast medzinárodnej cenovej hladiny farmaceutických výrobkov.

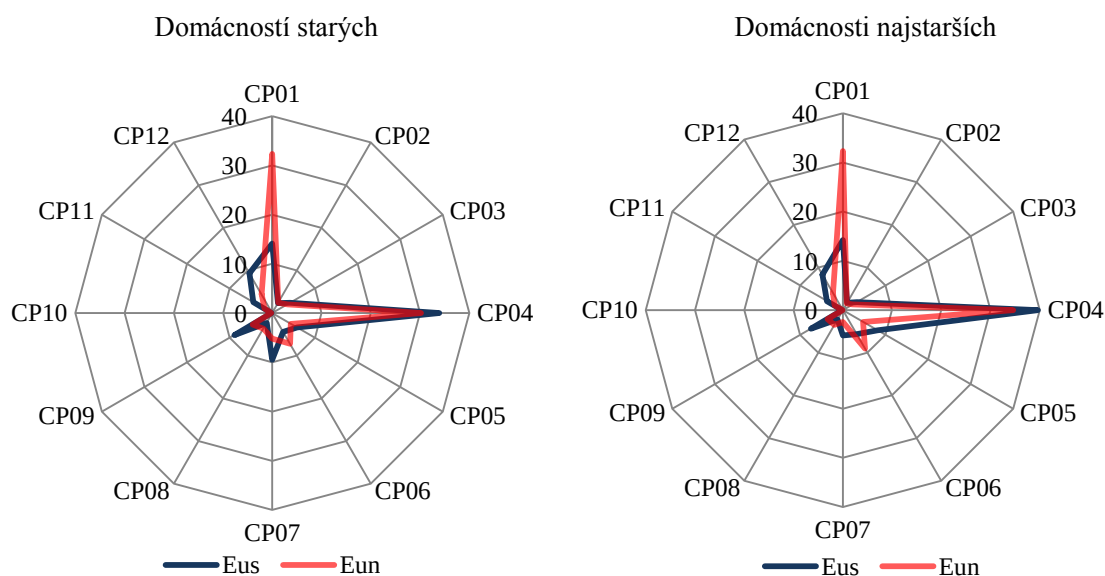
¹⁵ Mnohé nové členské krajiny sú ešte len na začiatku procesu legalizovania neformálnych platieb v zdravotníctve.

S rastúcim vekom starších ľudí, najmä po odchode z aktívneho pracovného života, čo má následne vplyv na disponibilné príjmy domácnosti, dochádza k zvyšovaniu podielu výdavkov najmä na potraviny a bývanie. V nových členských krajinách bol ich podiel v domácnostiach starých ľudí na úrovni 62,5 % rozpočtu domácnosti, pričom v starých členských krajinách bol nižší o 14,4 p. b. Ich podiel sa v domácnostiach najstarších v nových členských krajinách vyšplhal až na úroveň 67 %, čo bolo v porovnaní so starými viac o 13,1 p. b. bodu (graf 8). Opäť ostáva väčší manévrovací priestor domácnostiam seniorov v starých členských krajinách, v ktorých domácnosti seniorov vynakladajú väčší podiel rozpočtu najmä na dopravu, rekreáciu a kultúru, hotely, kaviarne a reštaurácie, ale aj na rôzne tovary a služby vrátane výdavkov na osobnú starostlivosť.

Výdavky na zdravie vo vekovej skupine 65+ nepredstavujú v štruktúre spotreby seniorov v starých krajinách EÚ výrazne vyšší podiel ako v nových členských krajinách. Kým v starých členských krajinách tvorili výdavky na zdravie vo vekovej kategórii 65 – 79 rokov 4,4 % a vo vekovej kategórii 80+ r. až 5,6 %, tak v nových členských krajinách boli v domácnostiach starých ľudí na úrovni 7,2 % a v domácnostiach najstarších na úrovni 9 %. Možno však pozorovať, že starší ľudia v porovnaní s mladšími spotrebovávajú relatívne drahšie služby zdravotnej starostlivosti, najmä počas posledných rokov svojho života, čomu nasvedčuje aj rastúci podiel výdavkov na zdravie domácností najstarších, pričom bol tento podiel v nových členských krajinách vyšší u najstarších v porovnaní so starými ľuďmi o 1,8 p. b. a v starých členských krajinách o 1,2 p. b. Možno teda konštatovať, že hypotéza o tom, že výdavky na zdravie predstavujú v štruktúre spotreby strieborných v starých krajinách EÚ výrazne vyšší podiel ako v nových členských krajinách sa nepotvrdila.

G r a f 8

Štruktúra výdavkov domácností starých (65 – 79 r.) a najstarších ľudí (80+ r.) v starých a nových členských krajinách EÚ 22 (2005)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

3.1. Štruktúra výdavkov domácností strieborných v regiónoch s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov

Analýza zameraná na skúmanie štruktúry výdavkov domácností strieborných v regiónoch s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov vychádza zo záverov štúdie Pauhofová a Páleník (2012): Súvislosti starnutia európskej populácie vo väzbe na formovanie dopytu seniorov. Zámerom autorov bolo zistiť súvislosti, veľkosť a priestorové rozloženie potenciálneho dopytu strieborných, formovanom ich príjmami v regiónoch a v jednotlivých krajinách EÚ. Autori tejto štúdie skúmali na základe viacfaktorovej analýzy vývojové charakteristiky jednotlivých krajín, čo im následne umožnilo zoskupiť krajiny do týchto regiónov: región Pobaltie (LT, LV, EE), región Vyšehradskej päťky (SK, PL, HU, CZ, SI), región Benelux (NL, LU, BE), región Severské krajiny (DK, SE, NO, IS, FI), región Bulharska a Rumunska, región Stredozemie (GR, IT, PT, MT, ES, CY), región Nemecka a Rakúska, región Britské ostrovy a región Francúzska. Na základe podrobnej analýzy príjmovej stránky domácností dospeli k záveru, že príjmy predstavujúce potenciálny dopyt na strane strieborných za skúmané regióny a krajiny sú primárne zaujímavé z aspektu realizácie koncepcie striebornej ekonomiky z krátkodobého i strednodobého horizontu v regiónoch Stredozemie (predovšetkým Taliansko), Nemecko a Rakúsko spolu (predovšetkým Nemecko) a Francúzska. Dobrý potenciál realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je aj v regióne Severské krajiny a regióne Benelux. Nové členské krajiny EÚ, napriek veľkej početnosti strieborných (predovšetkým Poľsko), však z dôvodu nízkej príjmovej úrovne u dotknutých vekových skupín obyvateľstva, nepredstavujú významný potenciál dopytu striebornej ekonomiky v rámci EÚ. Nízka príjmová úroveň starnúcich v týchto krajinách je predpokladom generovania aj nízkej úrovne starobných dôchodkov u budúcich seniorov.

Vychádzajúc z predchádzajúcich analýz sa bližšie zameriame na preskúmanie štruktúry spotrebných výdavkov strieborných v regióne Francúzska, v regióne Nemecka a Rakúska,¹⁶ v regióne Severských krajín a v regióne Beneluxu, teda na regióny s najväčším potenciálom realizovania striebornej ekonomiky z hľadiska formovania príjmov. Pre priblíženie uvádzame, že tieto regióny sa podieľajú na potenciálnom dopyte starnúcich (50 – 64 r.) celej EÚ približne 57 % a na potenciálnom dopyte seniorov (65+ r.) približne 52 %.

Nakoľko výsledky predchádzajúcej klastrovej analýzy naznačili veľkú podobnosť štruktúry spotreby strieborných v týchto regiónoch (do určitej miery sa odlišuje región Severských krajín), v ďalšej časti práce sa zameriavame najmä na porovnanie zmeny štruktúry spotreby vnútri jednotlivých regiónov, ku ktorým dochádza vplyvom starnutia populácie a na identifikovanie charakteristických črt v týchto regiónoch, ktoré by boli zaujímavé z hľadiska smerovania ponuky.

¹⁶ Vzhľadom na nedostupnosť dát za Taliansko, táto krajina nebude ďalej analyzovaná.

Región Francúzska

Z pohľadu podielu na potenciálnom dopyte strieborných celej EÚ je Francúzsko s 11 % v poradí tretia krajina (za Nemeckom a Talianskom) s najväčším potenciálom a druhá krajina (za Talianskom) s 13 % podielom na potenciálnom dopyte EÚ vo vekovej kategórii nad 80 rokov.

Vo všeobecnosti v regióne Francúzska o starších ľuďoch platí, že sú v porovnaní s mladšími viacej verní už overenej značke a uprednostňujú nákupy od domácich výrobcov (Mathe – Hebel – Perrot – Robineau, 2012). Výdavky na reštauračné služby sú naviazané najmä na ekonomickú aktivitu jednotlivca, teda primárne na príjmy, ale aj na počet členov domácnosti (s rastom členov domácnosti, klesá frekvencia ich využívania). Ďalším dôležitým faktorom z pohľadu využívania reštauračných služieb je región (tendencia stravovania mimo domu je silnejšia vo väčších mestách), ale aj vek jednotlivca (s rastúcim vekom a so znižovaním ekonomickej aktivity sa znižuje aj dopyt po týchto službách). Rovnaké faktory determinujú aj výdavky na odievanie a obuv, pričom v priemere sú najvyššie okolo 30-teho a 60-teho veku života, prvé obdobie korešponduje so vstupom do aktívneho života a druhé s odchodom do dôchodku. Výdavky na domácnosť rastú s vekom zhruba do 50-teho roka života a potom opäť dochádza k ich rastu v pokročilejšom veku života jednotlivca, kedy dochádza k prudkému znižovaniu jeho mobility. Výdavky na dopravu sa výraznejšie znižujú so stratou mobility jednotlivca. Strieborní v porovnaní s mladšími ľuďmi ako 50 r., vynakladajú väčšiu časť svojich výdavkov najmä na potraviny (15 % v porovnaní s 12 %), na rôzne tovary a služby (12 % v porovnaní s 10 %), na záľuby (10 % v porovnaní s 9 %) a na zdravie (4 % v porovnaní s 3 %), a naopak menšiu časť vydávajú na bývanie (24 % v porovnaní s 25 %), na dopravu (14 % v porovnaní so 16 %), hotely a reštaurácie (5 % v porovnaní so 7 %) a obuv a odievanie (4 % v porovnaní s 5 %).¹⁷ Podrobnejšiu štruktúru výdavkov strieborných znázorňuje graf 9.

Štruktúra výdavkov domácností strieborných sa s rastúcim vekom mení nasledovne: starí ľudia v porovnaní so starnúcimi, ktorí ešte v prevažnej miere vedú aktívny život, zotrvali alebo len nedávno opustili trh práce, vydávajú percentuálne viacej zo svojich celkových výdavkov najmä na: potraviny (13,6 % v porovnaní so 16 %), bývanie (24,9 % v porovnaní s 31,4 %) a iné tovary a služby (12 % v porovnaní s 13,5 %). Relatívne menej vydávajú na odievanie (6,3 % v porovnaní s 4,1 %), dopravu (14,7 % v porovnaní s 9,8 %), poštu a telekomunikácie (3,2 % v porovnaní s 2,5 %), rekreáciu a kultúru (7,2 % v porovnaní so 6,6 %) a hotely a reštaurácie (4,2 % v porovnaní s 2,4 %). Po 80-tom roku života dochádza ďalej k zvyšovaniu podielu výdavkov najmä na bývanie (38,3 %), výdavkov na bytové vybavenie (8,3 %), zvyšujú sa výdavky na zdravie (6,9 %), poštu a telekomunikácie (2,6 %), reštauračné služby (2,6 %), čo súvisí najmä so stratou mobility staršieho človeka, kedy je potrebné

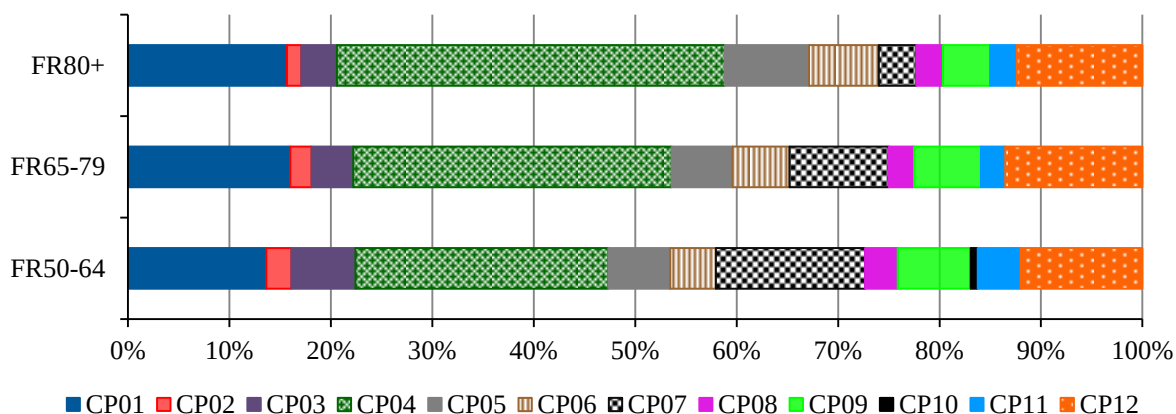
¹⁷ Bližšie sa problematike spotrebiteľského správania venujú napríklad Mathe, Hebel, Perrot a Robineau (2012). Autori pri analýze spotrebiteľského správania domácností zohľadňujú rôzne váhy členov domácnosti v závislosti od veku jednotlivcov.

prispôbiť bytové zariadenie tejto novej situácii, ďalej zabezpečiť sociálny kontakt staršieho človeka so spoločnosťou aspoň prostredníctvom využívania telekomunikačných služieb alebo poštovej služby, pričom sa využívajú aj služby donáškových služieb reštauračných zariadení. So stratou mobility a s čoraz nižšou angažovanosťou sa v spoločenskom živote komunity dochádza u najstarších v porovnaní so starými ľuďmi aj k poklesu výdavkov na odievanie (3,5 %), dopravu (3,4 %), ale aj rekreáciu a kultúru (4,7 %).

Z pohľadu podielu spotrebiteľských výdavkov strieborných na celkových spotrebiteľských výdavkoch sú v tomto regióne dôležité najmä tieto položky: výdavky na zdravie (57 %), výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje (53 %), výdavky na rôzne tovary a služby (51 %), výdavky na vybavenie domácnosti (50 %) a výdavky na záľuby (49 %). V potravinárskom priemysle sú dôležité najmä tieto tri položky: mäso, cereálne produkty a mlieko, syr, vajíčka, pričom starší ľudia uprednostňujú skôr čerstvé, priemyselne nespracované produkty ako ovocie, ryby, oleje, tuky alebo zelenina. Medzi výdavkami na rôzne tovary s službami dominujú najmä výdavky na poistenie (56 % celkových výdavkov na poistenie sú výdavky strieborných) a výdavky na osobnú starostlivosť. V oblasti výdavkov na záľuby sú dôležitou položkou výdavky na cestovanie all-inclusive, športové služby, rôzne druhy príslušenstva a náradí a výdavky na tlač.

G r a f 9

Štruktúra výdavkov strieborných v regióne Francúzska

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

Región Nemecka a Rakúsko

Podľa výsledkov predchádzajúceho výskumu (Pauhofová – Páleník, 2012) tento región predstavuje 17,4 % podielu na potenciálnom dopyte ľudí starších ako 50 rokov a 20,2 % podiel na dopyte ľudí vo veku od 65 do 80 rokov. Z tohto pohľadu je pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky dôležitá štruktúra výdavkov domácností strieborných v tomto regióne (graf 6).

V tomto regióne dochádza s rastúcim vekom k zvyšovaniu podielu výdavkov na potraviny, energie a zdravie. S príchodom straty mobility (najmä u 80+ r.) dochádza oproti vekovej kategórii 65 – 79 r. približne k 40 % poklesu výdavkov na dopravu, 18,5 % poklesu výdavkov na rekreáciu a kultúru a 11 % poklesu výdavkov na reštaurácie a hotely. Sociálny kontakt si ľudia v staršom veku zabezpečujú najmä intenzívnejším využívaním poštových a telekomunikačných služieb, čomu zodpovedá aj nárast výdavkov o zhruba 23,3 %.

Nemecko je z pohľadu exportu najvýznamnejší partner Slovenska, preto je pre Slovensko zaujímavé, že Nemecko predstavuje nielen krajinu s veľkým potenciálom pre realizovanie striebornej ekonomiky z hľadiska príjmov, ako aj to, že seniori v Nemecku majú vysoký sklon k spotrebe, vo vekovej skupine 65 – 79 r. bola v roku 2008 miera spotreby na úrovni 84 % a vo vekovej kategórii nad 80 rokov na úrovni 79 % (Federal Statistical Office of Germany, 2011). Pre strieborných v Nemecku predstavuje najväčšiu výdavkovú položku bývanie, pričom kým starnúci naň vynakladajú približne 28,7 % rozpočtu domácnosti, tak v domácnostiach najstarších sa tento podiel zvyšuje až na 38,2 %. V súvislosti s bývaním je zaujímavé, že iba relatívne nízke percento nemeckých seniorov (65+ r.) sa na starobu sťahuje do zahraničia, čomu nasvedčuje skutočnosť, že z týchto, ktorí sa v roku 2009 odsťahovali do zahraničia bolo len 4,8 % seniorov. Zahraniční seniori smerovali najmä do krajín ako Turecko (6 170 ľudí), nástupnícke štáty Juhoslávie (5 790), Grécko (1 990) a Taliansko (1 750). Nemeckí seniori smerovali najmä do krajín ako Španielsko (1 010), Rakúsko (667), Poľsko (552), ale aj Švajčiarsko (483) a USA (483). Väčšina z tých, ktorí sa presťahovali boli v skutočnosti zahraniční migranti, ktorí sa po ukončení pracovného života vrátili do svojej rodnej krajiny. Väčšina nemeckých seniorov preferuje prežitie staroby vo vlastnom dome/byte. Iba relatívne nízke percento (3 %) z nich si neželá alebo nie je schopné sa o seba postarať vo vlastnej domácnosti a z tohto dôvodu preferuje presťahovanie sa v staršom veku do domova dôchodcov, domu s opatrovateľskou službou alebo do iného komunitného centra pre seniorov. Toto percento sa s pribúdajúcim vekom postupne zvyšuje (pri 85+ ročných až na 17 %). Riziko potreby dlhodobej starostlivosti sa zvyšuje postupne s vekom: kým v roku 2009 potrebovalo dlhodobú starostlivosť iba zhruba 0,5 % populácie vo vekovej skupine 15 – 59 rokov, tak vo vekovej skupine 70 – 74 rokov to už bolo 5 %, pričom k výraznejšiemu rastu potreby dlhodobej starostlivosti dochádza zhruba po 80 veku života.¹⁸ V roku 2009 približne 69 % (1,6 mil. ľudí) z tých, ktorí potrebovali dlhodobú starostlivosť ju dostávali v ich vlastnej domácnosti.¹⁹ Využívanie domov s opatrovateľskou službou (nursing homes) sa s vekom zvyšuje, vo vekovej skupine 65 – 69-ročných približne štvrtina z tých, ktorí potrebovali dlhodobú starostlivosť aj využilo takúto možnosť, pričom vo vekovej skupine 90+ ročných to bola už takmer polovica. Starší ľudia v porovnaní s mladšími častejšie využívajú ústavnú starostlivosť, v roku 2009 z celkového počtu hospitalizovaných prípadov (18,2 mil.) pripadalo 43 % na vekovú skupinu

¹⁸ Vo vekovej skupine 80 – 84 je to 19,9 %, vo vekovej skupine 85 – 89 je to 38 % a u starších ako 90 rokov sa toto percento zvyšuje až na takmer 60 %.

¹⁹ V približne 45,6 % prípadoch (1 mil.) poskytovali domácu starostlivosť vlastní príbuzní.

nad 65 rokov. Skutočnosť, že zdravie predstavuje čoraz väčší biznis dokazuje aj objem vynaložených finančných prostriedkov v rámci poskytovania zdravotnej starostlivosti, v roku 2008 to bolo v Nemecku viac ako 254 mld. eur, z toho približne 50 % tvorili výdavky na seniorov. Z rozpočtu domácností starých ľudí (65 – 79 r.) tvoria výdavky na zdravie približne 5,8 %, pričom v domácnostiach najstarších (80+ r.) je ich podiel vyšší o približne 0,4 p. b.

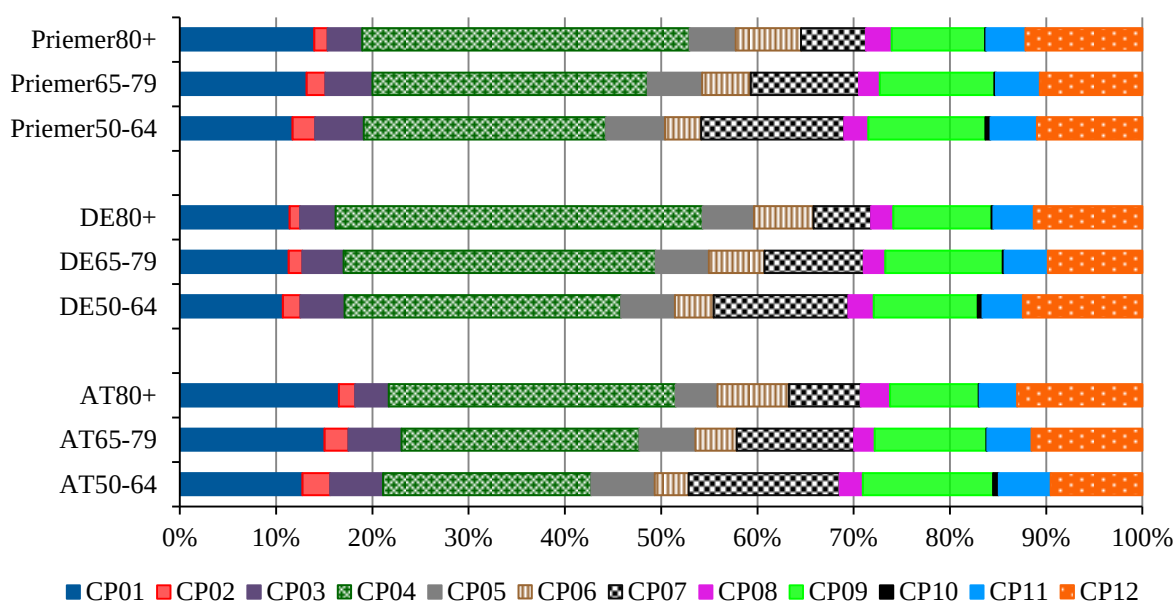
Podiel výdavkov na dopravu v Nemecku s vekom klesá, autá však majú v Nemecku stále kultový status. V roku 2008 dokonca aj v domácnostiach na čele s osobou nad 80 rokov vlastnila každá druhá domácnosť (52 %) auto (vo vekových skupinách 65 – 69 rokov bolo toto percento až na úrovni 76 %).

Čoraz väčšie percento seniorov využíva na nákupy e-shopy, kde okrem farmaceutických produktov nakupujú najmä dovolenky a iné služby súvisiace s dovolenkou (napr. kúpa lístkov na dopravu, prenájom auta atď.). Podiel výdavkov na rekreáciu a kultúru sa s rastúcim vekom nezníži, kým u starnúcich je tento podiel na úrovni 10,8 %, tak u starých sa mierne zvyšuje na 12,2 %, pričom rozdiel medzi starnúcimi a najstaršími predstavuje len 0,6 p. b. Rovnako relatívne stabilný (približne na úrovni 4,2 %) je aj podiel výdavkov na hotely a reštaurácie.

Starší ľudia sa v Nemecku snažia čo najdlhšie zotrvať v dobrej kondícii, no nie každý, kto chce športovať sa nevyhnutne prihlási do fitness klubu, čomu nasvedčuje aj skutočnosť, že domácnosti starších ľudí v Nemecku sú nadpriemerne zásobené športovým náradím (v roku 2008 domácnosti seniorov vlastnili viac ako jeden fitness nástroj/náradie).

G r a f 10

Štruktúra výdavkov strieborných v regióne Nemecka a Rakúska

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

Región Severské krajiny

Ďalším zaujímavým regiónom pre realizáciu striebornej ekonomiky je z pohľadu výšky priemerných príjmov strieborných región Severské krajiny, v ktorom sú ich priemerné príjmy vysoko nad priemerom EÚ.

Podľa Pauhofovej a Páleníka (2012) predstavuje región Severské krajiny vzhľadom na výšku priemerných príjmov a počet obyvateľov priemerné hodnoty EÚ v podiele na potenciálnom dopyte. Vyššie hodnoty ako priemer dosahovalo Švédsko, v ktorom majú strieborný podiel na domácom potenciálnom dopyte až 51 % a 65 až 80-roční približne 15,5 %.

V tomto regióne sa s rastúcim vekom strieborných zvyšuje najmä podiel výdavkov na energie (z 29,3 % u starnúcich na 39,9 % u najstarších), ako aj podiel výdavkov na zdravie (z 3 % na 6 %) a postupne dochádza k poklesu podielu výdavkov na odievanie a obuv (z 3,9 % na 2,7 %), výdavkov na dopravu (z 15,1 % na 5,8 %), výdavkov na kultúru a rekreácie (z 11,6 % na 8,3 %), ako aj výdavkov na hotely a reštaurácie (z 3,4 % na 1,3 %). Podiel výdavkov na poštu a telekomunikácie je u strieborných relatívne stabilný približne na úrovni 2,5 %, čo súvisí aj s tým, že došlo k zníženiu počtu starších ľudí žijúcich so svojimi deťmi v jednej domácnosti (napr. kým vo Švédsku žilo v roku 1954 približne 40 % starších ľudí v jednej domácnosti so svojimi deťmi, tak v roku 2000 to bolo len približne 9 %, avšak minimálne polovica mala aspoň jedno dieťa žijúce v okolí 15 km). S rastúcim vekom strieborných sa postupne zvyšuje podiel výdavkov na vybavenie domácnosti, čo súvisí najmä s tým, že v severských krajinách prevláda model domácej starostlivosti o starších ľudí (napr. v Dánsku dostávalo dlhodobú starostlivosť v domácom prostredí 73 % ľudí vo vekovej kategórii 65 – 79 r. a 63 % vo vekovej kategórii nad 80 rokov, vo Fínsku 65 % vo vekovej kategórii 65 – 79 r. a 58 % vo veku nad 80 r. a vo Švédsku až 81 % vo veku 65 – 79 r. a 59 % vo veku nad 80 r.).²⁰ Percentuálny podiel starších ľudí bývajúcich v špeciálnych zariadeniach pre seniorov je v škandinávskych krajinách relatívne nízky v porovnaní s ostatnými vyspelými krajinami Európy.

Sektor dlhodobej starostlivosti slúžiacej prevažne ľuďom nad 65 r.,²¹ ktorí potrebujú pomoc so základnými činnosťami každodenného života má z pohľadu striebornej ekonomiky veľký potenciál. V roku 2010 vydávali krajiny tohto regiónu na dlhodobú starostlivosť viac finančných prostriedkov ako bol priemer krajín OECD (1,6 % HDP), výdavky Švédska boli na úrovni 3,6 %, Dánska na úrovni 2,38 % HDP a Fínska na úrovni 2,1 %.²² Výdavky na zdravotnú starostlivosť, ale aj sociálne služby sú prevažne financované z verejných zdrojov (napr. podiel súkromných zdrojov na dlhodobú starostlivosť bol v Dánsku len na úrovni 0,25 % HDP, čo predstavovalo zhruba 10 % celkových výdavkov na dlhodobú starostlivosť,

²⁰ Hlavná zodpovednosť za starostlivosť o seniorov je delegovaná na municipality. Väčšou podporou domácej starostlivosti o seniorov sa má znížiť počet hospitalizácií starších ľudí, ktoré sú finančne náročnejšie. Municipality nakupujú služby buď od súkromných alebo verejných poskytovateľov, pričom v niektorých prípadoch ako napríklad vo Fínsku municipality poskytujú výmenné poukazy na nákup služieb.

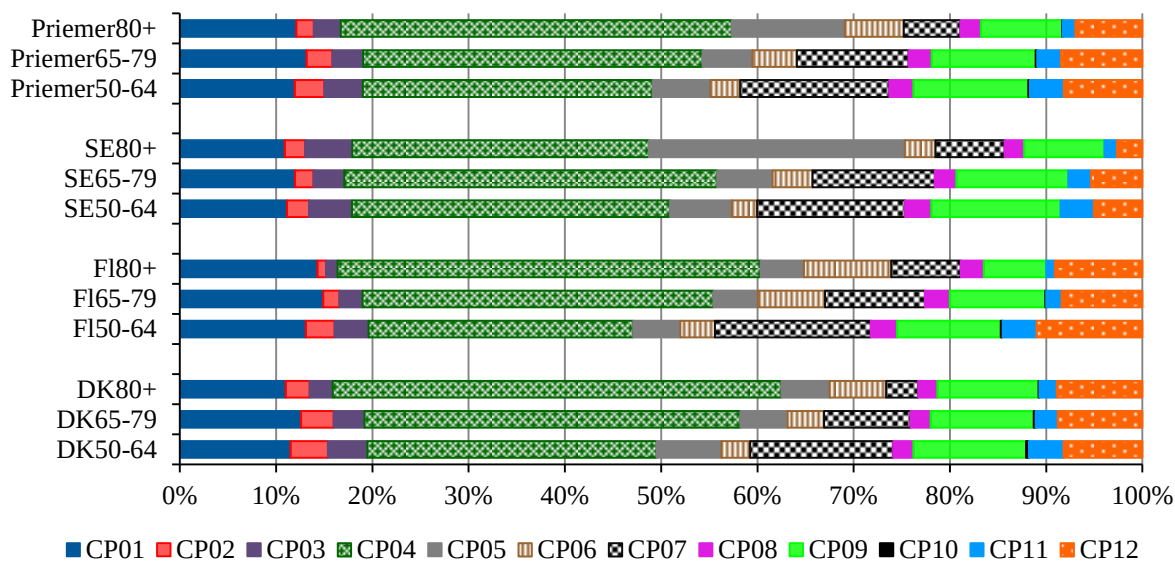
²¹ V Dánsku spotrebúvajú dlhodobú starostlivosť najmä 80+ r. (61 %) a 65 – 79 r. (28 %), vo Fínsku sa 80+ r. podieľajú na dopyte po dlhodobej starostlivosť 54 % a 65 – 79 r. 25 %, vo Švédsku 49 % a 25 %.

²² <<http://www.oecd.org/els/health-systems/Finland-OECD-EC-Good-Time-in-Old-Age.pdf>>.

dlhodobá starostlivosť vo Švédsku je financovaná prevažne z miestnych daní (85 %) a štátnych dotácií (11 – 12 %) a len zvyšné 3 – 4 % platia jednotlivci zo súkromných zdrojov v závislosti od výšky svojho príjmu), avšak starnutie populácie a rast dopytu po službách tohto typu môže v budúcnosti spôsobiť, že dopyt prevýši možnosti zabezpečovania služieb prostredníctvom verejných rozpočtov.

G r a f 11

Štruktúra výdavkov strieborných v regióne Severských krajín

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

Región Beneluxu

Podľa výsledkov predchádzajúcej analýzy (Pauhofová – Páleník, 2012) je podiel na potenciálnom dopyte v rámci EÚ najvyšší v Holandsku, s hodnotou 8,7 % vo vekovej skupine 50 – 65-ročných a hodnotou 6 % za vekovú skupinu nad 80 rokov. Pre Belgicko sú to hodnoty o niečo nižšie a to na úrovni 4 % a 3,4 %. Luxembursko sa z dôvodu veľmi nízkej populácie podieľa aj napriek vysokým priemerným mzdám na potenciálnom dopyte EÚ iba 0,34 % vo vekovej skupine 50 – 65 r. a 0,32 % vo vekovej skupine nad 80 rokov.

Internet využívajú starší ľudia vo vekovej skupine 65 – 79 rokov v tomto regióne nadpriemerne v porovnaní s krajinami EÚ 27 (28 %), v Luxembursku je to 64 %, Holandsku 56 %, v Belgicku 35 %, čo vytvára dobrý potenciál aj pre poskytovanie tovarov a služieb pre starších prostredníctvom e-shopov v regióne Benelux.

Podiel výdavkov s vekom v tomto regióne opäť rastie najmä na potraviny, ktoré sa zvyšujú z 11,3 % u starnúcich na 12,6 % u najstarších, ale aj energie (nárast z 27,1 % na 38,9 %) a zdravie, ktoré sa medzi 50. a 80. rokom života viac ako zdvojnásobia (nárast z 2,9 % na 6,8 %). Na konci životného cyklu žijú starší ľudia pravdepodobne v domácnostiach, ktoré

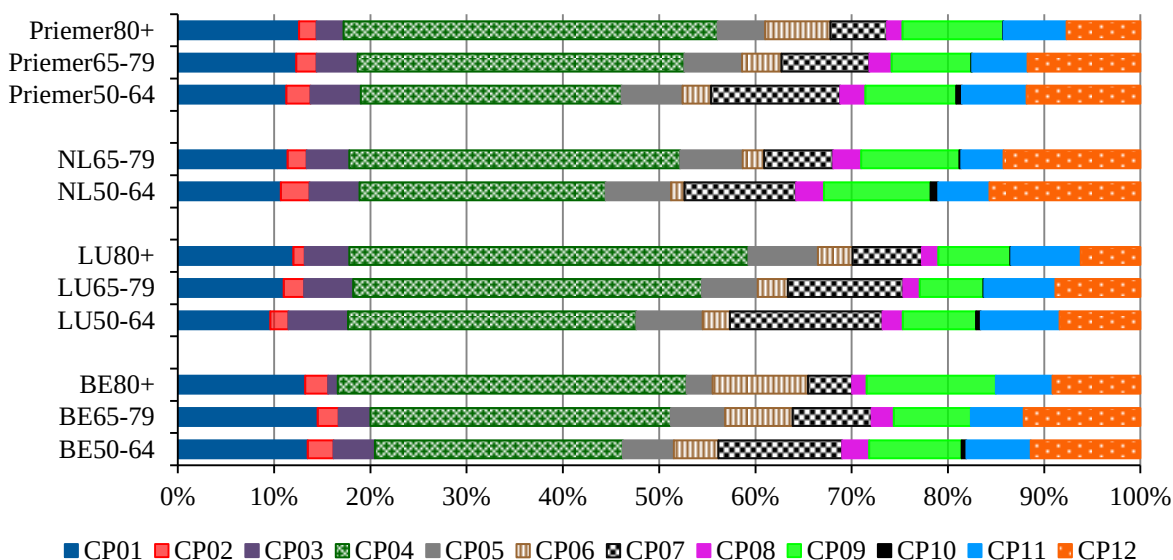
rozlohou presahujú ich potreby, avšak väčšinu života v nich prežili so svojimi deťmi. Aj v dôsledku toho sa náklady súvisiace s údržbou domu/bytu zvyšujú, pričom napríklad v Belgicku sú tieto náklady u 80-ročných v porovnaní so 40-ročnými približne o 40 % vyššie (Lefèbvre, 2006).

S rastúcim vekom sa u strieborných znižuje podiel výdavkov najmä na odievanie a obuv (pokles o 2,4 p. b.), výdavkov na vybavenie domácností (pokles o 1,3 p. b.), výdavkov na dopravu (pokles o 7,6 p. b.), na poštu a telekomunikácie (pokles o 1 p. b.), ako aj výdavkov na ostatné tovary a služby (pokles o 4,2 p. b.).

Podiel výdavkov na rekreáciu a kultúru sa s vekom v tomto regióne neznižuje, čomu nasvedčuje aj skutočnosť, že kým je ich podiel na celkovom rozpočte domácností starnúcich 9,4 %, tak v domácnostiach najstarších je ich podiel vyšší o 1 p. b. Podiel výdavkov na reštaurácie a hotely ostáva u strieborných s vekom tiež relatívne konštantný (u starnúcich je ich podiel na úrovni 6,7 % a u najstarších 6,6 %).

G r a f 12

Štruktúra výdavkov strieborných v regióne Beneluxu

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu.

3.2. Spotrebiteľské správanie sa obyvateľstva na Slovensku

Zahraniční autori sa pri skúmaní problematiky vplyvu starnutia populácie na makroekonomickú výkonnosť ekonomík líšia najmä v tom, či sa na danú problematiku pozerajú zo strany ponuky alebo dopytu. Autori zameriavajúci sa na stranu ponuky predpokladajú, že v prípade poklesu pomeru pracujúcich ľudí na celkovej populácii v dôsledku demografických

zmien, miera rastu HDP na obyvateľa sa spomalí aj napriek zvýšeniu produktivity práce.²³ Keďže na Slovensku je zásadný výsledok procesu starnutia v porovnaní so starými členskými krajinami „posunutý“ o približne 15 rokov, nie je nepodstatné v úvahách o vývoji makroekonomického rámca s uvedenou tézou počítať už dnes.

Empirické štúdie, ktoré sa zaoberajú vplyvom starnutia populácie na dopytovú stránku ekonomiky sú stále dostupné len v obmedzenom množstve. Napríklad Borsch-Supan (2003) tvrdil, že demografické zmeny zásadným spôsobom ovplyvnia štruktúru dopytu v Nemecku. Poukazuje na to, že zmeny štruktúry dopytu môžu vyvolať zvýšenie nezamestnanosti najmä v prípade existencie nepružností na trhu práce.²⁴ V podmienkach Kanady sa tejto problematike venujú napríklad autori Fougere a kol. (2007) a v podmienkach Veľkej Británie napríklad Luhrmann (2008). Na Slovensku ide tiež o relatívne novú problematiku, ktorej sa donedávna nevenovala patričná pozornosť.

V nasledujúcej časti práce je teda našou ambíciou preskúmanie zmien štruktúry spotrebiteľského dopytu v podmienkach Slovenska, ktoré následne môžu ovplyvniť ďalšie makroekonomické veličiny. Zameriavame sa na identifikovanie zmien spotrebiteľského správania (bez vplyvu inflácie) mladých (25 – 49 r.) a strieborných ľudí (50+ r.) v rozmedzí rokov 2004 až 2011. Pri aplikovaní komparatívnej metódy využívame údaje z rodinných účtov, pričom do analýzy boli zahrnuté len tie domácnosti, v ktorých všetci členovia domácnosti spĺňajú požiadavku veku (nie len osoba na čele domácnosti) v závislosti od analyzovanej vekovej kategórie. Výdavky domácností boli následne prepočítané na jedného člena domácnosti a na stále ceny roka 2005.

3.2.1. Komparácia zmeny spotrebiteľského správania mladých a starších ľudí

V minulosti mali na spotrebu potravín a nepotravinárskych tovarov vplyv najmä zvyklosti regionálneho charakteru, vyplývajúce z tradícií a úzka škála ponúkaných tovarov a služieb na spotrebiteľskom trhu. Nová éra po roku 1989 so sebou priniesla väčšiu rozmanitosť produktov i väčšiu informovanosť spotrebiteľov. Kým v období pred transformáciou ekonomiky boli vzory spotreby prijímané v rámci rodiny, a teda mladá generácia sa v spotrebe orientovala v zásade podľa spotreby svojich rodičov, v súčasnosti tento trend neplatí. Dôvodom je nielen fakt, že veľká časť mladej generácie už nebýva v spoločnej domácnosti s rodičmi, ale úroveň príjmov mladej generácie je zásadne odlišná od úrovne príjmov generácie rodičov a významne sa zmenili aj jej hodnotové preferencie. Tieto ovplyvnili pohľad na spotrebu v oblasti voľnočasových aktivít, odievania, obuvi a preferujú významnejšie spotrebu zdravých, tzv. racionálnych potravín pred tradičným stravovaním.

²³ Predpokladá sa, že s ohľadom na zvýšenie dĺžky dožitia v rozvinutých krajinách, zlepšenie produktivity práce (v dôsledku zvýšenia kapitálovej vybavenosti práce) nebude stačiť na kompenzáciu vplyvu poklesu výrobného faktora – práce, na HDP na obyvateľa.

²⁴ S uvedeným súvisí už v súčasnosti narastajúci problém s využívaním výrobných kapacít, ktoré bariéruje vývoj na strane spotreby. Nie však výsostne z pohľadu zmeny štruktúry dopytu, ale z aspektu vývoja disponibilných príjmov obyvateľstva.

Starnutie populácie patrí bezpochyby medzi dôležité faktory (ako napr. štrukturálne zmeny na trhu práce, technologický pokrok, migrácia, médiá a i.), ktoré budú v budúcnosti zohrávať podstatnú úlohu pri formovaní dopytu na spotrebiteľskom trhu. Nová vlna spotrebiteľských zvyklostí ovplyvňuje v súčasnosti najmä generáciu mladých a v stredných rokoch, čo sa však v budúcnosti pretaví do zmeny spotrebiteľského správania sa starších ľudí. Medzi základné charakteristiky tejto novej vlny patrí: rast popularity tzv. bio produktov, zvýšený záujem o zdravý životný štýl a s ním súvisiaca úprava jedálnych lístkov, rastúci dopyt po produktoch vyžadujúcich krátku dobu prípravy, skracovanie doby nákupov, preferovanie nákupov uskutočňovaných raz týždenne a „na jednom mieste“, zvyšovanie možností stravovania sa „mimo domu“ a pod. (Véghová, 2011).

Na Slovensku dochádza rovnako ako v mnohých ďalších rozvinutých ekonomikách k znižovaniu podielu výdavkov na potraviny, čomu nasvedčuje skutočnosť, že v rozmedzí rokov 2004 – 2011 došlo u mladších ľudí k poklesu podielu výdavkov za potraviny v priemere o 2 p. b. a u starších ľudí v priemere o 4 p. b. (graf 13). Tento pokles bol však do určitej miery kompenzovaný rastom podielu výdavkov na energie, pričom u mladých ľudí sa tento podiel zvýšil z 24 % v roku 2004 na 28,6 % v roku 2011 a u starších ľudí z 30,5 % na 33,1 %. Teda na Slovensku rovnako ako u mladých (25 – 49 r.), tak aj u starších ľudí (50+ r.) tvoria najväčší podiel rozpočtu domácnosti výdavky na potraviny a bývanie, avšak ich podiel sa v sledovanom období znížil v domácnostiach starších ľudí v priemere o 1,5 p. b., pričom v domácnostiach mladších sa naopak zvýšil o 2,5 p. b. Napriek miernemu poklesu však ich podiel v rozpočtoch domácností starších ľudí zotrváva naďalej na veľmi vysokej úrovni (59 %). Uvedené je výsledkom permanentne nízkej úrovne dôchodkov, ktorá neumožňuje realizáciu želateľnej spotreby aj iných skupín tovarov a služieb, pričom ceny potravín sa mierne plazivo zvyšujú.

V rozmedzí rokov 2004 – 2011 došlo u mladšej, ale aj u staršej populácii k relatívne vysokému percentuálnemu nárastu výdavkov na zdravotníctvo, poštu a telekomunikácie. U mladšej populácie sa výdavky na zdravotníctvo zvýšili z 1,4 % na 3,3 %, u staršej populácie bol tento nárast o niečo nižší a to na úrovni 35,8 % (nárast zo 4,5 % na 6,2 %). U staršej generácie je to výsledok rastúcej potreby saturovania ochrany zdravia z dôvodu častejších ochorení starnúceho organizmu a zároveň vplyv vývoja cien geriatrických liekov a liečiv, tiež ústavnej starostlivosti. Všeobecne však tento pohyb v štruktúre možno pripísať celkovému nárastu cien liekov a zdravotníckej starostlivosti spojený s transformáciou a reformou v zdravotníctve.

Výdavky na poštu a telekomunikácie sa zvýšili u mladšej populácie o 33,8 % v porovnaní so staršou populáciou, u ktorej bol tento nárast až na úrovni 40 %.²⁵

V sledovanom období došlo najmä u staršej populácii aj k percentuálnemu nárastu výdavkov na rekreáciu a kultúru, tento nárast bol na úrovni 62,1 % v porovnaní s mladšou

²⁵ Viď príloha A, tabuľka 1a.

generáciou, u ktorej bol tento nárast na úrovni 3,6 %, teda v roku 2011 sa výdavky na rekreáciu a kultúru podieľali na celkovom rozpočte domácností starších ľudí približne 8,7 % a u mladších 8,6 %.

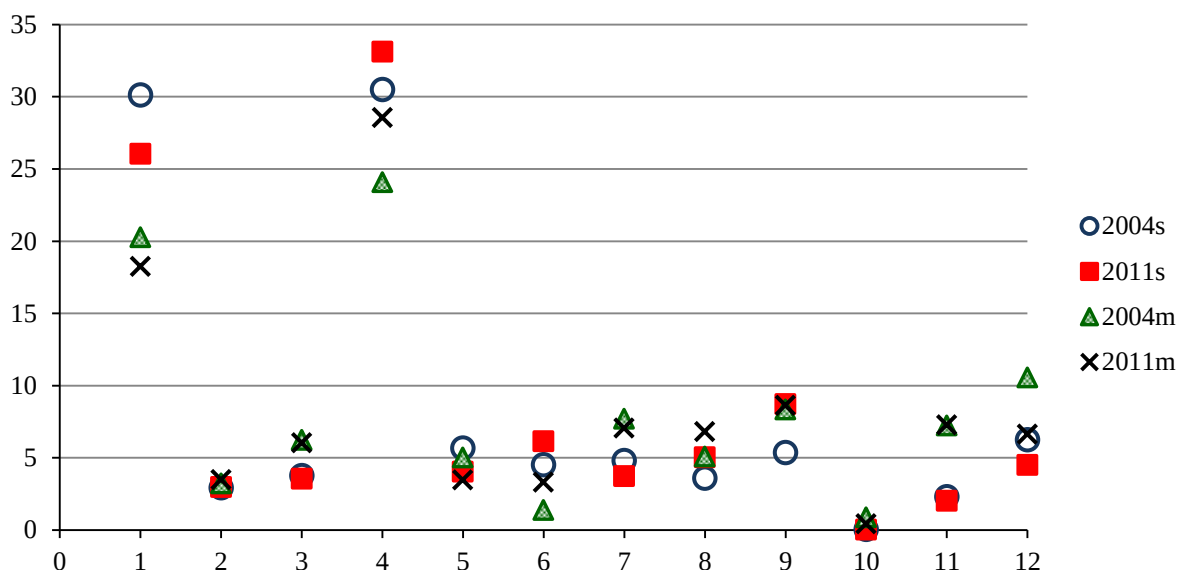
Pomerne výrazne sa znížili výdavky mladších aj starších ľudí na vybavenie domácností (pokles o 28,9 %, u mladých bol tento pokles na úrovni 30,9 %) a na rozličné tovary a služby (o 27,8 %, u mladých tento pokles predstavoval 37 %).

Po roku 1989 sa vážne uvažovalo s konvergovaním spotrebiteľskej štruktúry domácností Slovenska k štruktúram spotreby v krajinách EÚ. Všetky programové vyhlásenia počítali s tým, že sa výrazne zníži podiel výdavkov domácností na potraviny, čo sa v konečnom dôsledku aj podarilo, predovšetkým cenovou liberalizáciou. Tá spôsobila tiež podstatný rast výdavkov za bývanie a priblíženie podielu výdavkov za bývanie k podielom výdavkov za bývanie v štruktúre celkových spotrebných výdavkov v krajinách EÚ. Je však podstatne odlišný manévrovací priestor pre spotrebu domácností na Slovensku a v starých členských krajinách EÚ, ktorý predstavuje signifikantne diferencovaná úroveň disponibilných príjmov obyvateľstva, ako aj celková hladina úspor a sklon k úsporám. Tieto rozdiely sú zvlášť výrazné v prípade úrovne príjmov staršej populácie, ktorá má na Slovensku mimoriadne zúžený priestor pre spotrebu, aj keď sa často prezentuje ako tá, ktorá má jediná v krízových podmienkach stabilný príjem. Z pohľadu spotreby je však závažné o akú výšku príjmu ide. Podľa Pauhofovej (2010, 2012) je zjavné, že starobnými dôchodkami do 300 eur disponuje takmer 96 % obyvateľov v 4 krajoch Slovenska. Po roku 2008 sa nevyvíja priaznivo ani príjmová situácia mladej generácie. Zuzovanie jej manévrovacieho priestoru pre spotrebu ovplyvňuje rastúca nezamestnanosť ako aj nezamestnanosť dlhodobá. Možno preto očakávať, že konvergovanie štruktúry spotrebných výdavkov domácností tak mladej populácie, ako aj populácie starších k výdavkovým štruktúram v starých členských krajinách nebude v ďalšom období z dôvodu pretrvávania krízy pokračovať. Naopak, predpokladať možno divergentné smerovanie a odloženie realizácie striedanej ekonomiky v smere zabezpečovania špecifických potrieb starších v slovenských podmienkach.

Nasledujúci graf dokumentuje rozdiely v zmene štruktúry spotreby mladej a staršej populácie na Slovensku. Veľmi podobné proporcie v štruktúre, aj napriek istým zmenám, ukazujú na pretrvávajúci vysoký podiel výdavkov na potraviny a bývanie, čo nekorresponduje so smerovaním k štruktúram spotreby typickým pre ekonomiky s vysokou životnou úrovňou.

G r a f 13

Zmena štruktúry dopytu mladších (25 – 49 r.) a starších (50+ r.) v rozmedzí rokov 2004 – 2011 (%)

Poznámka: Os x predstavuje jednotlivé položky spotrebného koša podľa klasifikácie COICOP, os y predstavuje percentuálny podiel výdavkov na jednotlivé položky CP01 až CP12 z celkového rozpočtu domácnosti.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

3.2.2. Komparácia spotrebiteľského správania domácností strieborných

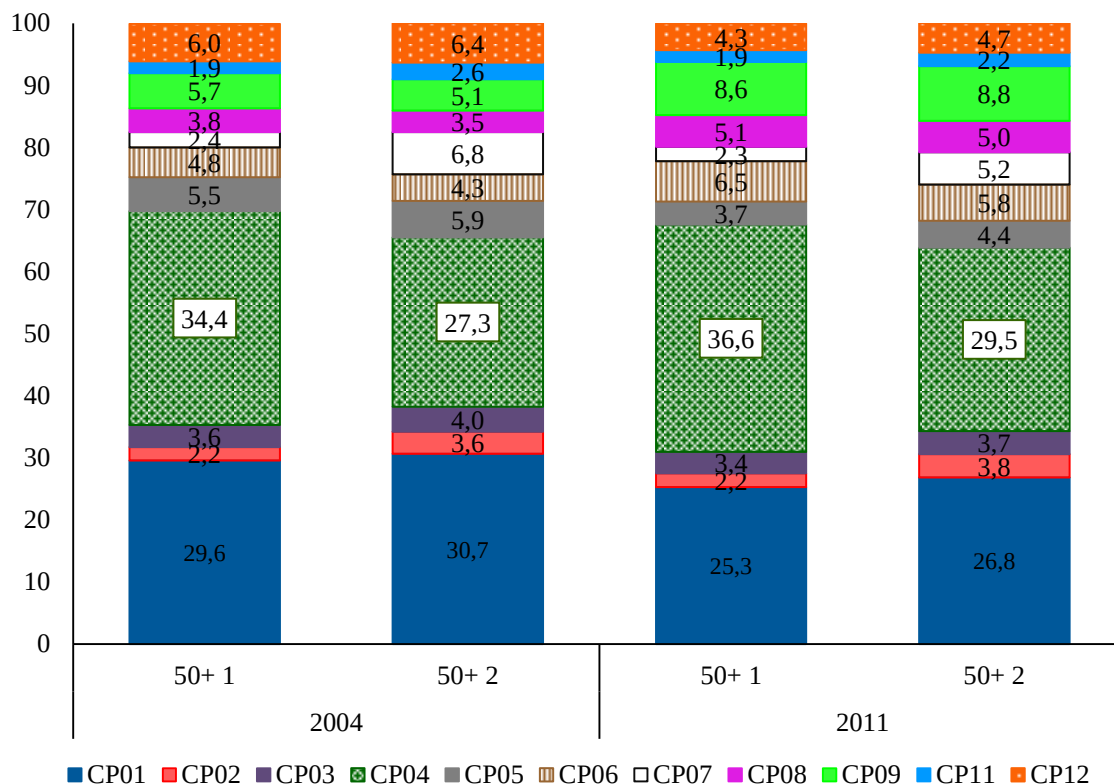
Detailnejší pohľad na správanie sa domácností strieborných umožní nasledujúca analýza štruktúry spotrebných výdavkov za jednotlivé vekové skupiny. Jednotlivé skupiny domácností sa líšia svojimi charakteristikami aj z pohľadu pohlavia. Vysoký vek, ktorého sa dožívajú ženy sa premieňa v jednočlenných domácnostiach už v skupine nad 64 rokov a významne v skupine nad 80 rokov. Tým je ovplyvnená i štruktúra spotreby, nakoľko je spojená aj s kvalitou hospodárenia a možnosťami riešiť v rámci svojej spotreby aj časť spotreby svojich potomkov.

Štruktúra spotreby strieborných sa líši aj v závislosti od toho, či žijú osamote, alebo vo dvojici (graf 14). Strieborní ľudia žijúci v dvojčlenných domácnostiach v porovnaní s tými, ktorí žijú osamote míňajú v priemere viac finančných prostriedkov z rozpočtu najmä na potraviny (26,8 % v porovnaní s 25,3 % v roku 2011), na odievanie a obuv (3,7 % v porovnaní s 3,4 %) na zariadenie domácnosti (4,4 % v porovnaní s 3,7 %), na dopravu (5,2 % v porovnaní s 2,3 %), na rekreáciu a kultúru (8,8 % v porovnaní s 8,6 %), na hotely a reštaurácie (2,2 % v porovnaní s 1,9 %), ako aj na iné tovary a služby predovšetkým na predmety osobnej starostlivosti a poistenie (4,7 % v porovnaní s 4,3 %). Relatívne menej míňajú na energie, poštu a telekomunikácie, ale aj na zdravie, čo súvisí najmä s tým, že ľudia žijúci v partnerskom

vzťahu sa starajú o seba viac ako tí, ktorí žijú osamote. Výdavky na vzdelávanie tvoria zanedbateľnú časť rozpočtu strieborných bez ohľadu na to, v akom type domácnosti žijú.

G r a f 14

Spotrebiteľské správanie sa v jedno a dvojčlenných domácnostiach strieborných (50+ r.), r. 2004, 2011 (%)²⁶

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

Z grafu je zrejmé, že v domácnostiach strieborných tak jednočlenných, ako aj dvojčlenných sa za sledované obdobie uskutočnili predovšetkým zmeny v smere zníženia podielu výdavkov za potraviny a došlo k zvýšeniu podielu výdavkov za bývanie, pričom ostatné výdavkové skupiny sa zmenili minimálne. Aj to je dôkazom obmedzeného manévrovacieho priestoru pre spotrebu, kedy nízke starobné dôchodky, aj keď v prípade dvojčlenných domácností posilnené „double“ príjmom, nedokážu dosiahnuť na zvýšenie významnejšej spotreby v ostatných výdavkových skupinách.

Nasledujúca tabuľka približuje zásadné rozdiely v proporciách štruktúry spotreby medzi jednotlivými skupinami strieborných a populácie do 49 rokov na Slovensku. Je viac ako zreteľné, že tieto proporcie sa nepodobajú proporciám v štruktúrach spotreby v starých členských krajinách EÚ, najmä nie za skupinu domácností viac ako 80-ročných.

²⁶ CP10 (výdavky na vzdelávanie) neboli do analýzy zahrnuté, nakoľko tvorili len zanedbateľnú časť rozpočtu strieborných.

Tabuľka 4

Zmena spotrebiteľského správania sa v závislosti od veku (% z celkových výdavkov, COICOP), r. 2004 – 2011

	25 – 49	50 – 64	65 – 79	80+
CP01	19,33	25,80	29,93	31,20
CP02	3,30	3,38	2,17	1,64
CP03	6,42	4,50	3,19	2,35
CP04	24,95	30,04	36,15	39,26
CP05	4,56	5,27	4,33	3,57
CP06	2,30	3,89	6,15	7,43
CP07	8,61	4,96	2,58	0,74
CP08	6,11	5,04	4,21	3,20
CP09	8,82	7,57	5,60	3,80
CP10	0,92	0,07	0,02	0,00
CP11	6,56	3,10	0,90	2,50
CP12	8,10	6,38	4,76	4,30

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

Z pohľadu štruktúr výdavkov za vekové skupiny strieborných možno nájsť podobnosť v proporciách podielu výdavkov za domácnosti 65 – 79-ročných a domácností viac ako 80-ročných. Prevládajú výdavky za potraviny a bývanie a v štruktúre spotreby sú tiež významné výdavky na zdravotníctvo a rôzne tovary a služby (s veľkou pravdepodobnosťou spojené so službami sociálneho charakteru). Z toho vyplýva, že ak sa v budúcnosti budú hľadať cieľové skupiny pre poskytovanie služieb a tovarov v oblasti zdravotníctva, tak pôjde o tieto dve skupiny s podobnou a pomerne stabilnou štruktúrou spotreby. V súčasnosti však vzhľadom na už prezentované problémy v oblasti úrovne príjmov týchto skupín obyvateľov nepredstavujú cieľovú skupinu pre efektívne realizovanie koncepcie striebornej ekonomiky tak pre slovenské, ako aj pre zahraničné podniky. Pre slovenské v zmysle predstáv hľadania prorastových faktorov v ekonomike.

4. POTENCIÁLNY DOPYT A VÝDAVKOVÁ ŠTRUKTÚRA DOMÁCNOSTÍ STRIEBORNÝCH – PRORASTOVÉ FAKTORY V EKONOMIKÁCH EÚ

Pri sumarizovaní príležitostí pre súkromný sektor z pohľadu výdavkov domácností strieborných v krajinách s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov, rozdeľujeme výdavky domácností klasifikované podľa účelu (COICOPu) na dve skupiny: funkčné výdavky (CP01, CP05, CP06, CP07, CP12) a výdavky súvisiace so životným štýlom (CP01, CP02, CP03, CP04, CP08, CP09, CP10, CP11),²⁷ pričom v tabuľke 5 uvádzame len tie výdavky, ktoré tvoria z celkových výdavkov domácností aspoň 5 %. Vo všeobecnosti menej ako 5 % na celkových výdavkoch strieborných domácností v skúmaných krajinách tvorili výdavky na alkoholické nápoje a tabak, na poštu a telekomunikácie a vzdelávanie.

²⁷ Delenie výdavkov na dve skupiny podľa autorov Dujin – Lehuédé – Mathé – Siounandan (2010): Étude de l'impact du vieillissement de la population sur l'offre et la demande de biens et de services de consommation.

Z pohľadu funkčných výdavkov domácností strieborných sa pre súkromný sektor otvárajú príležitosti v krajinách s najväčším potenciálnym dopytom najmä v súvislosti s potrebou zabezpečovania zdravotnej starostlivosti či už prostredníctvom tovarov, alebo zabezpečovania služieb, ďalej prispôsobenia dopravných prostriedkov potrebám starších ľudí a to nielen osobných automobilov, ale aj verejnej hromadnej dopravy, kde vzniká možnosť vytvárania verejno-súkromných partnerstiev. Priestor sa otvára aj pre rozvoj poľnohospodársko-potravinárskeho sektora, najmä v súvislosti s očakávaným vyšším dopytom po bioproduktoch, ako aj po produktoch podporujúcich zdravý životný štýl. Určitým limitujúcim faktorom pre exportné firmy je skutočnosť, že dopyt starších solventnejších spotrebiteľov v niektorých regiónoch, napr. región Francúzska je cenovo neelastický a to z toho dôvodu, že rozhodujúcejším faktorom je podpora domácej, lokálnej produkcie. V Nemecku tento limitujúci faktor nepôsobí, ale možno predpokladať snahu domácej produkčnej a obslužnej základne, že sa bude snažiť potreby v tejto oblasti saturovať v rámci podmienok vlastnej krajiny a nevytvorí dostatočný priestor pre dovoz týchto tovarov a služieb z iných krajín. Priestor totiž predstavuje široká platforma rozvinutých fariem už dnes sa orientujúcich na bio potraviny a bio poľnohospodárske plodiny.

V rámci životného štýlu sa otvárajú nové možnosti najmä v sektore stavebníctva, kde už zaregistrovali veľký potenciál mnohé zahraničné firmy. Na význame nadobúdajú v týchto krajinách nové formy bývania pre starších, ktoré sa navzájom líšia veľkosťou, formou organizácie, ale aj generačným zložením (napr. spoločnosť Sunrise Senior Living, ktorá je jedným z najväčších poskytovateľov asistovaného bývania v USA už prevádzkuje 9 bytových komplexov pre starších ľudí v Nemecku a 11 vo Veľkej Británii). Podľa prieskumu (Stula, 2012) však vo všeobecnosti v európskych krajinách s rastúcim vekom klesá ochota sťahovať sa zo známeho prostredia do neznámeho. Medzi faktory, ktoré pri ich rozhodovaní zohrávajú dôležitú úlohu patria jednak finančné nároky, ako aj to, či žijú v podnájme alebo vo vlastnej nehnuteľnosti, ďalej početnosť rodiny, ich príjem, príp. veľkosť nehnuteľnosti (najmä so znižovaním mobility v dôsledku starnutia). Podľa prieskumu majú starší ľudia vo väčšine OECD krajín tendenciu „starnúť na mieste“ (age in place), teda skôr preferujú sťahovanie v staršom veku v rámci mesta/obce, v ktorom žijú, resp. ktoré poznajú a aj to zväčša len keď to vyžaduje zhoršenie ich zdravotného stavu. V Holandsku napríklad zvažuje možnosť presťahovania sa po dovŕšení 55 r. viac ako 50 % seniorov, avšak viac ako 70 % z nich preferuje bývanie blízko ich mesta alebo dediny. Alebo napríklad vo Francúzsku stále pretrváva silná tradícia starostlivosti o starších ľudí v rámci rodiny.²⁸

Na švédskom trhu môžeme v súčasnosti nájsť pre strieborných rôzne typy bývania, ktoré sú prispôbolené ich potrebám. Švédske municipality podporujú bývanie starších ľudí vo vlastnom dome/byte, čo pozitívne vplýva najmä na psychiku starších ľudí. V prípade zhoršenia zdravotného stavu môžu využiť domácu starostlivosť (home care services), teda jednotlivec môže ostať bývať doma a za poplatok mu štátna samospráva zabezpečuje určitý typ služieb

²⁸ Zatiaľ sa aj rodiny v ČR, ale aj v SR starajú o seniorov celkom ochotne. Približne 80 % starostlivosti o seniorov je poskytovanej v rodinách a len 20 % v zaopatrovacích inštitúciách.

(napr. nakupovanie, upratovanie, sprevádzanie na vyšetrenia do nemocnice a i.). Bývanie pre seniorov (senior living alebo 55+ living) môžu využiť aktívni starší ľudia obyčajne medzi 55 – 75 r. a predstavuje možnosť odkúpenia alebo prenajatia špeciálne upravených bytov pre potreby starších ľudí (kúpeľne, kuchyne a i.). Po odkúpení týchto bytov sa platí poplatok združeniu vlastníkov. V obytných domoch s takýmito bytmi, ktoré prevádzkujú municipality sa nachádzajú len starší ľudia nad 55 rokov a neposkytujú sa v nich žiadne dodatočné služby. Súkromné verzie takého typu bývania sa môžu líšiť od seba poskytovanými službami (sauna, telocvičňa, knižnica, v určitých prípadoch je k dispozícii zdravotná sestra, upratovačka a i.). Bezpečné bývanie (secure living) je podobné ako bývanie pre seniorov avšak rezidenti musia mať nad 70 rokov. Budova má vlastné priestory, alarm a možnosť doručiť jedlo. K dispozícii sú tiež zamestnanci, ktorí organizujú aktivity pre rezidentov. Tieto apartmány môžu byť buď v osobnom vlastníctve, alebo prenajaté s tým, že doplnkové služby sú spoplatnené. Ďalšou možnosťou sú ošetrovateľské domy (nursing homes) a domy so špeciálnou starostlivosťou, v ktorých sú pacienti umiestnení podľa typu zdravotného postihnutia (Edström – Gustafsson, 2011).

V Dánsku je najnovším trendom budovať si vlastné komunity starších ľudí, pričom každý z nich býva vo svojom vlastnom dome avšak majú spoločné jedálne, záhrady, remeselné dielne a v prípade potreby si najímajú spoločne opatrovateľské služby, čím si znižujú náklady. V Holandsku sa vláda a municipality snažia stimulovať rozvoj zón starostlivosti o rezidentov (residential care zones), čo sú oblasti v mestách alebo obciach, v rámci ktorých je do 500 m od obydli garantovaný nadštandardný balíček starostlivosti a služieb pre starších ľudí. Táto vzdialenosť bola zvolená z dôvodu pohybovej obmedzenosti seniorov. V rámci týchto zón je poskytovaná 24 hodinová služba na telefóne (on-call care). Teda aj tí seniori, ktorí nepotrebujú 24 hodinovú starostlivosť si môžu do určitej miery zachovať svoju samostatnosť.

S potrebou zabezpečenia vhodného bývania pre starších ľudí sa vynárajú pre stavebné firmy nové možnosti, či už je to v súvislosti s výstavbou nových prispôbienených bytových komplexov potrebám starších ľudí, alebo dokonca celých mestečiek pre seniorov. V niektorých krajinách ako napríklad Holandsko sú vysoké ceny pôdy hlavným limitujúcim faktorom vytvárania mestečiek pre seniorov ako je Sun City v USA. V tých krajinách (napr. Švédsko), kde vláda podporuje zotrvanie starších ľudí vo vlastných domoch/bytoch, možno očakávať zvýšený dopyt po novom vybavení domácnosti. Tento trend zaregistrovali už mnohé firmy, ktoré sa snažia presadiť na trhu poskytovaním domácej starostlivosti prostredníctvom rôznych technologických zlepšení, ako napr. interaktívny kamerový monitoring, čo by následne viedlo k rastu dopytu po ošetrovateľoch starších ľudí so špecifickými počítačovými zručnosťami.

Nový priestor v súvislosti s demografickými zmenami a s ohľadom na štruktúru výdavkov domácností starnúcich sa vytvára aj v oblasti cestovného ruchu a v krajinách Benelu-xu, najmä v Belgicku a Luxembursku, aj v oblasti reštauračných a hotelierskych služieb.

Vo všetkých skúmaných regiónoch využívajú starší ľudia v porovnaní s krajinami EÚ 27 nadpriemerne internet, čo vytvára dobrý potenciál aj pre rozvoj internetového obchodu.

Tabuľka 5

**Príležitosti pre firmy z pohľadu štruktúry výdavkov domácností strieborných
v krajinách s najväčším potenciálom z hľadiska príjmov (% z celkových výdavkov, COICOP)**

	Funkčné						Životný štýl					
	starnúci		starí		najstarší		starnúci		starí		najstarší	
AT	Doprava	15,7	Potraviny	15	Potraviny	16,5	Bývanie	21,6	Bývanie	24,7	Bývanie	29,8
	Potraviny	12,7	Doprava	12,2	Rozl. T. a S.	13	Rekr. a kult.	13,5	Rekr. a kult.	11,6	Rekr. a kult.	9,2
	Rozl. T. a S.	9	Rozl. T. a S.	11,5	Doprava	7,5	Odievanie	5,5	Odievanie	5,5		
	Vyb. dom.	6,6	Vyb. dom.	5,8	Zdrav.	7,4	Rešt. a hotely	5,4				
		44		44,5		44,4		46		41,8		39
DE	Doprava	14	Potraviny	11,3	Potraviny	11,4	Bývanie	28,7	Bývanie	32,4	Bývanie	38,2
	Rozl. T. a S.	12,4	Doprava	10,3	Rozl. T. a S.	11,3	Rekr. a kult.	10,8	Rekr. a kult.	12,2	Rekr. a kult.	10,2
	Potraviny	10,7	Rozl. T. a S.	9,8	Doprava	6						
	Vyb. dom.	5,6	Zdrav.	5,8	Zdrav.	6,2						
			Vyb. dom.	5,5	Vyb. dom.	5,3						
		42,7		42,7		40,2		39,5		44,6		48,4
FR	Doprava	14,7	Potraviny	16	Potraviny	15,7	Bývanie	24,9	Bývanie	31,4	Bývanie	38,3
	Potraviny	13,6	Rozl. T. a S.	13,5	Rozl. T. a S.	12,4	Rekr. a kult.	7,2	Rekr. a kult.	6,6		
	Rozl. T. a S.	12	Doprava	9,8	Vyb. dom.	8,3	Odievanie	6,3				
	Vyb. dom.	6,1	Vyb. dom.	6	Zdrav.	6,9						
			Zdrav.	5,6								
		46,4		50,9		43,3		38,4		38		38,3
DK	Doprava	14,9	Potraviny	12,6	Potraviny	11	Bývanie	30,1	Bývanie	39,1	Bývanie	46,6
	Potraviny	11,5	Doprava	9	Rozl. T. a S.	8,9	Rekr. a kult.	11,7	Rekr. a kult.	10,7	Rekr. a kult.	10,5
	Rozl. T. a S.	8,2	Rozl. T. a S.	8,8	Zdrav.	5,9						
	Vyb. dom.	6,7			Vyb. dom.	5						
		41,3		30,4		30,8		41,8		49,8		57,1
FL	Doprava	16,2	Potraviny	14,9	Potraviny	14,3	Bývanie	27,5	Bývanie	36,5	Bývanie	44
	Potraviny	13,1	Doprava	10,4	Zdrav.	9,1	Rekr. a kult.	10,8	Rekr. a kult.	9,9	Rekr. a kult.	6,5
	Rozl. T. a S.	11	Rozl. T. a S.	8,4	Rozl. T. a S.	9,1						
			Zdrav.	7	Doprava	7,2						
		40,3		40,7		39,7		38,3		46,4		50,5
SE	Doprava	14,1	Doprava	11,9	Vyb. dom.	25,1	Bývanie	30,3	Bývanie	36,3	Bývanie	29,1
	Potraviny	10,2	Potraviny	11,2	Potraviny	10,3	Rekr. a kult.	12,3	Rekr. a kult.	10,9	Rekr. a kult.	7,9
	Vyb. dom.	5,9	Vyb. dom.	5,4	Doprava	6,8						
			Rozl. T. a S.	5								
		30,2		33,5		42,2		42,6		47,2		37
BE	Potraviny	13,5	Potraviny	14,5	Potraviny	13,2	Bývanie	25,8	Bývanie	31,2	Bývanie	36,2
	Doprava	12,9	Rozl. T. a S.	12,1	Zdrav.	9,9	Rekr. a kult.	9,6	Rekr. a kult.	8	Rekr. a kult.	13,4
	Rozl. T. a S.	11,4	Doprava	8,2	Rozl. T. a S.	9,1	Rešt. a hotely	6,7	Rešt. a hotely	5,5	Rešt. a hotely	5,9
	Vyb. dom.	5,3	Zdrav.	7								
			Vyb. dom.	5,6								
		43,1		47,4		32,2		42,1		44,7		55,5
LU	Doprava	15,9	Doprava	12	Potraviny	12	Bývanie	30	Bývanie	36,2	Bývanie	41,5
	Potraviny	9,6	Potraviny	11	Doprava	7,7	Rekr. a kult.	7,6	Rekr. a kult.	6,6	Rekr. a kult.	7,5
	Rozl. T. a S.	8,4	Rozl. T. a S.	8,8	Vyb. dom.	7,2	Rešt. a hotely	8,2	Rešt. a hotely	7,4	Rešt. a hotely	7,2
	Vyb. dom.	6,9	Vyb. dom.	5,8			Odievanie	6,2	Odievanie	5,1		
		40,8		37,6		26,9		52		55,3		56,2
NL	Doprava	11,6	Rozl. T. a S.	14,2			Bývanie	25,6	Bývanie	34,4		
	Rozl. T. a S.	15,7	Potraviny	11,4			Rekr. a kult.	11,1	Rekr. a kult.	10,2		
	Potraviny	10,7	Doprava	7,2			Rešt. a hotely	5,3				
	Vyb. dom.	6,8	Vyb. dom.	6,5			Odievanie	5,2				
		44,8		39,3				47,2		44,6		

Prameň: Vlastné spracovanie podľa autorov Dujin – Lehuédé – Mathé – Siounandan (2010).

Zahraničné skúsenosti

Medzi kľúčové faktory úspechu spoločností snažiacich sa zohľadniť starnutie populácie vo svojich rozvojových stratégiách môžeme zaradiť najmä:²⁹

- Poskytovanie produktov alebo služieb prispôsobených meniacemu sa životnému štýlu – je potrebné brať do úvahy, že starnúci ľudia, ktorí ešte mnohokrát vedú aktívny život, nemajú rovnaké potreby, ako tí najstarší, rovnako ako sa odlišuje aj spotrebiteľské správanie sa strieborných v závislosti od toho či žijú v jedno, dvoj alebo vo viacčlennej rodine.
- Poskytovanie produktov a služieb zohľadňujúcich fyziologické zmeny – postupná strata pohybových schopností spojená so starnutím poskytuje priestor pre vytvorenie nových výrobkov a služieb zohľadňujúcich aj zdravotné aspekty života človeka. Pri väčšine produktov alebo služieb je možné zohľadniť starnutie populácie prostredníctvom zohľadnenia princípov univerzálneho dizajnu.
- Poskytovanie produktov a služieb bez stigmatizácie veku – starších ľudí môže odradiť od kúpy označenie produktov pre seniorov a pod. z toho dôvodu, že sa cítia byť mladšími.
- Pri poskytovaní produktov a služieb bude potrebné zohľadniť skutočnosť, že nastupujúca generácia seniorov nebude rovnaká ako sú súčasní seniori, najmä v dôsledku pokračujúcich spoločenských a ekonomických zmien.

Zahraničné skúsenosti naznačujú, že vládne iniciatívy môžu tiež zohrávať dôležitú úlohu pri využívaní potenciálu striebornej ekonomiky zo strany firiem. Tieto iniciatívy môžu mať rôznu formu, môžu byť zamerané jednak na zvyšovanie informovanosti o nových dimenziách trhu súvisiacich so starnutím populácie, poskytovanie poradenstva, alebo môžu mať formu stimulov, ktoré by pozitívne motivovali spoločnosti, aby reagovali na nové výzvy súvisiace so starnutím populácie. Inú formu predstavujú regulačné opatrenia, ktoré by zaväzovali spoločnosti dodržiavať určité štandardy, ako napr. uplatňovanie univerzálneho dizajnu.

Niektoré krajiny, ako napríklad Nemecko či Japonsko, ktoré patria medzi tie najrýchlejšie starnúce ekonomiky, už podnikli viaceré kroky na podporu rozvoja striebornej ekonomiky. Nemecko sa napríklad prostredníctvom vládnych iniciatív snažilo zvýšiť povedomie spoločností o ekonomickom potenciáli striebornej generácie, ale tiež iniciovalo viacero pilotných projektov, ktoré mali podporiť spoluprácu spoločností pri vývoji inovatívnych produktov a služieb pre seniorov, alebo mali pomôcť budovať medzinárodnú spoluprácu dôležitú pre export takýchto produktov na zahraničné trhy. V roku 2009 bol Spolkovým ministerstvom pre rodinu, seniorov, ženy a mládež SRN realizovaný trojročný program „Vek ako ekonomický faktor“ s rozpočtom 22,5 milióna eur, ktorý pozostával z troch podprogramov: „*aktívne starnutie*“, ktorý pomáha starším ľuďom zotrvať dlhšie na trhu práce, „*medzigeneračné dobrovoľníctvo*“, ktorý sa snaží, aby mala spoločnosť väčší prospech z voľného času ľudí na dôchodku a podprogram „*vek-ekonomický faktor*“, zameraný najmä na podporu rozvoja inovatívnych produktov pre všetky generácie, pričom sa zdôrazňuje princíp univerzálneho dizajnu.

²⁹ Dujin – Lehuédé – Mathé – Siounandan (2010).

Vo Veľkej Británii sú od roku 2008 v platnosti stavebné normy, podľa ktorých by sa pri stavbe verejných budov mal dodržiavať princíp univerzálneho dizajnu. Okrem toho o rok neskôr predstavila britská vláda akčný plán týkajúci sa zhodnotenia možností hospodárskeho rozvoja spojeného so starnutím populácie. Plán identifikoval tie sektory, v ktorých by iniciatívy verejného sektora mohli mať najväčší vplyv na podporu rozvoja striebornej ekonomiky. V Južnej Kórei zaviedli v roku 2005 program „Senior friendly industry promotion program“, ktorým sa má podporiť najmä sektor robotiky a výroba ergonomických predmetov, pričom štát zastrelil vybudovanie potrebnej infraštruktúry na vývoj a výskum. V Spojených štátoch amerických sa verejnými politikami vytvára rámec pre vznik súkromných iniciatív, ako napríklad AgeLab. V apríli 2013 prijali napríklad vo Francúzsku národnú stratégiu zameranú na vytvorenie špecifického „strieborného sektora,“ v rámci ktorej už bola realizovaná prvá iniciatíva – vytvorenie „Silver Valley“, ktorá združuje približne 50 podnikov (približne so 645 pracovnými miestami), pričom ich počet by sa mal v horizonte 5 – 10 rokov rozrásť približne na 300.

5. ZÁVER

Skúmanie spotrebiteľského správania sa obyvateľstva v krajinách EÚ potvrdilo spolu s výsledkami v predchádzajúcich materiáloch k dotknutému projektu APVV „Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe“, že prorastové faktory slovenskej ekonomiky môžu byť spojené s využitím potenciálneho dopytu strieborných v krajinách ako Nemecko, Francúzsko, krajiny Beneluxu a severské krajiny. Možnosť realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je v týchto krajinách vysoká. Naproti tomu je jej realizácia v zmysle uspokojovania potrieb starších na Slovensku zložitejšia predovšetkým z pohľadu vývoja príjmovej situácie staršej generácie a z aspektu budúcich možností tiež limitovaná formovaním budúcich starobných dôchodkov. Konkrétne detailnejšie výsledky skúmania štruktúry spotreby v relevantných krajinách EÚ poskytujú jednotlivé časti tejto práce.

Zároveň je potrebné uviesť, že samotná iniciácia v podobe prorastových faktorov na strane Slovenska je determinovaná nielen vonkajšími, ale aj vnútornými podmienkami. Znamená to, že aktivity, ktoré by mohli byť realizované slovenskými podnikmi a ich efektívnosť bude závisieť od toho, ako sa v súčasnom období podarí podnikom „infiltrovať“ do exportných štruktúr, nakoľko možno reálne predpokladať, že krajiny s dostatočným či významným potenciálom striebornej ekonomiky budú chcieť tieto príležitosti využiť tiež. Vyplýva to aj z hľadania exportných príležitostí týchto krajín a existujúcej produkčnej a obslužnej základne, ako aj z ich prvotných skúseností, ktoré sú ilustrované v časti o prorastových faktoroch v ekonomikách EÚ a iných zahraničných skúsenostiach.

Samozrejme, je mimoriadne dôležité ako sa v prípade záujmu o realizovanie týchto aktivít nastaví domáce podmienky, to znamená podpora národných podnikov, ktoré by sa mohli v tejto oblasti „pohybovať“. Považujeme to za rovnako dôležité ako „vyčlenenie“ konkrétnych smerov aktivít v zabezpečovaní potrieb starších v krajinách EÚ, ktoré predstavujú významný potenciál striebornej ekonomiky z pohľadu spotreby ich staršej populácie.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BORSCH-SUPAN, A. (2003): Labour Market effects of population ageing. Dostupné na: <http://mea.mpisoc.mpg.de/uploads/user_mea_discussionpapers/dp11.pdf>, dňa 23. 9. 2013.

BÚTOROVÁ, Z. a kol. (2013): Štvrtý rozmer tretieho veku. Desat' kapitol o aktívnom starnutí. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 978-80-89345-44-1.

COEN, R. (2011): Differences in Consumption Patterns Between Richer and Poorer countries. Dostupné na: <<http://mmss.wcas.northwestern.edu/thesis/articles/get/743/Park2011.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

DUJIN, A. – LEHUÉDÉ, F. – MATHÉ, T. – SIOUNANDAN, N. (2010): Étude de l'impact du vieillissement de la population sur l'offre et la demande de biens et de services de consommation. Dostupné na: <<http://www.dgcis.gouv.fr/files/files/archive/www.industrie.gouv.fr/portail/chiffres/seniors-rapport-juin2010.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

EDSTRÖM, E. – GUSTAFSSON, M. (2011): Elderly Living in Sweden, present solutions and future trends. Dostupné na: <http://www.kth.se/polopoly_fs/1.273107!/Menu/general/column-content/attachment/89A%20%20Edstr%C3%B6m%20%20M%20%20Gustafsson%20Elderly%20living%20in%20Sweden.pdf>, dňa 20. 9. 2013.

Federal Statistical Office of Germany (2011): Older People in Germany and the EU. Dostupné na: <https://www.destatis.de/EN/Publications/Specialized/Population/OlderPeopleEU.pdf?__blob=publicationFile>, dňa 18. 9. 2013.

FOUGERE, M. a kol. (2007): A sectoral and occupational analysis of population ageing in Canada using a dynamic CGE overlapping generations model. *Economic Modelling*, 24(4).

Geutsche Welle (2005): Discovering the Silver Economy. Dostupné na: <www.dw.world.de>, dňa 27. 9. 2013.

CHAWLA, M. (2007): Health Care Spending in the New EU Member States. World Bank Paper, no. 113. ISSN: 1726-5878.

CHEN, D. L. (2001): *World Consumption Economics*. Singapore, London: World Scientific.

KOLLÁROVÁ, V. – VLADOVÁ, A. (2009): Štruktúra súkromnej spotreby na Slovensku a porovnanie s európskymi krajinami. *Biatic*, 17, č. 8.

LEFÈBVRE, M. (2006): Population ageing and consumption demand in Belgium. Dostupné na: <<http://www2.ulg.ac.be/crepp/papers/crepp-wp200604.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

LLUCH, C. – POWELL, A. A. – WILLIAMS, R. A. (1977): *Patterns in Household Demand and Saving*. Oxford: Oxford University Press.

LUHRMANN, M. (2008): Effects of population ageing on aggregated UK consumer demand.

LYONS, S. – MAYOR, K. – TOL, R. S. J. (2009): Convergence of consumption patterns during macroeconomic transition: A model of demand in Ireland and the OECD. *Economic Modelling*, 26, č. 3, s. 702 – 714.

MATHE, T. – HEBEL, P. – PERROT, M. – ROBINEAU, D. (2012): Comment consomment les seniors? Dostupné na: <<http://www.credoc.fr/pdf/Rech/C296.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

OECD (2011): Long-term Care: Growing Sector, Multifaceted Systems. Dostupné na: <<http://www.oecd.org/els/health-systems/47884520.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

PÁLENÍK, V. a kol. (2012): Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-807144-205-9.

PAUHOFOVÁ, I. a kol. (2013): Paradigmy zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-209-7.

PAUHOFOVÁ, I. (2010): Regionálna príjmová stratifikácia populácie Slovenska. In: PAUHOFOVÁ, I. – HUDEC, O. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. [Zborník statí.] Košice: Ekonomická fakulta TU Košice, 103 s. ISBN 978-80-553-0573-8.

PAUHOFOVÁ, I. (2012): Generovanie chudoby vo vidieckych regiónoch Slovenska v krízovom období. In: PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Nerovnosť a chudoba v Európskej únii a na Slovensku. [Zborník statí. Herľany, 26. september 2012.] Košice: Ekonomická fakulta Technickej univerzity, s. 49 – 56. ISBN 978-80-553-1225-5.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2005): Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 53, č. 10, s. 972 – 986.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2012): Súvislosti starnutia európskej populácie vo väzbe na formovanie dopytu seniorov. [Working papers č. 37.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2013): Súvislosti realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v krajinách Európskej únie. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 61, č. 8, s. 861 – 876.

SELVANATHAN, E. A. et al. (2003): International Consumption Comparisons: OECD versus LDC. New Jersey: World Scientific.

STULA, S. (2012): Living in Old Age in Europe – Current Developments and Challenges. Dostupné na: <http://www.sociopolitical-observatory.eu/uploads/tx_aebgppublications/AP_7_EN.pdf>, dňa 30. 9. 2013.

ŠEVELA, M. (2006): Price levels convergence of consumer expenditure in the European Union. Dostupné na: <<http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/58019.pdf>>, dňa 20. 9. 2013.

VÉGHOVÁ, K. (2011): Analyses of Consumer Behaviour of Elderly Consumers with Special Reference to Food Products. Dostupné na: <<http://www.rmci.ase.ro/no12vol5/16.pdf>>, dňa 20. 10. 2013.

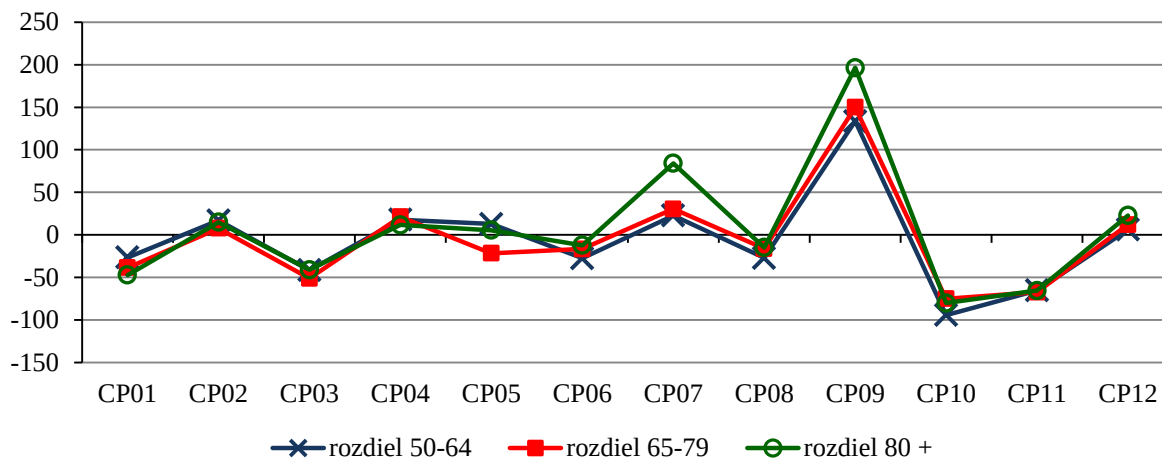
YING, B. – YAO, R. (2006): Consumption Patterns of Chinese Elders: Evidence from A Survey in Wuhan, China. Dostupné na: <<http://ideas.repec.org/a/kap/jfamec/v27y2006i4p702-714.html>>, dňa 20. 8. 2013.

PRÍLOHY

Príloha A

G r a f 1a

Rozdiel v štruktúre spotreby domácností starnúcich, starých a najstarších v severských krajinách v porovnaní s krajinami južnej Európy (%),¹ r. 2005

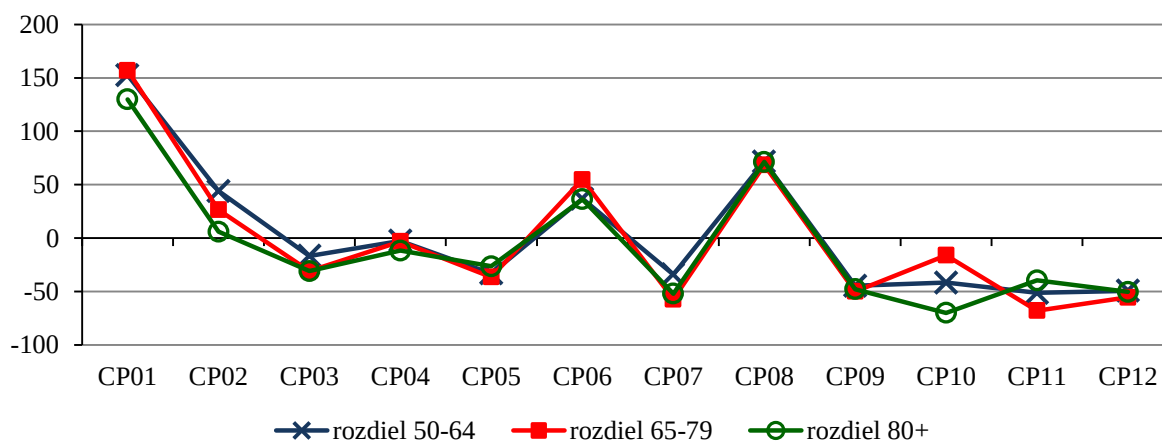

¹ Z hľadiska dostupnosti dát zaraďujeme medzi krajiny južnej Európy Cyprus, Španielsko, Grécko; medzi severské krajiny Dánsko, Fínsko, Švédsko.

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

G r a f 2a

Rozdiel v štruktúre spotreby domácností starnúcich, starých a najstarších v krajinách východnej a západnej Európy (%),¹ r. 2005

¹ Z hľadiska dostupnosti dát zaraďujeme medzi krajiny východnej Európy Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko; medzi krajiny západnej Európy Rakúsko, Belgicko, Nemecko, Francúzsko, Luxembursko, Holandsko a Veľkú Britániu.

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Eurostatu.

Príloha B

Tabuľka 1b

Zmena štruktúry dopytu mladších (25 – 49 r.) a starších (50+ r.) v rozmedzí rokov 2004 – 2011

	25 – 49 r.			50+ r.		
	2004	2011	zmena (2004 – 2011)	2004	2011	zmena (2004 – 2011)
CP01	20,27	18,25	-9,95 %	30,13	26,06	-13,52 %
CP02	3,23	3,50	8,33 %	2,94	2,98	1,08 %
CP03	6,25	6,04	-3,33 %	3,78	3,56	-6,05 %
CP04	24,07	28,56	18,67 %	30,50	33,12	8,57 %
CP05	5,01	3,46	-30,93 %	5,69	4,04	-28,95 %
CP06	1,38	3,32	139,82 %	4,53	6,15	35,76 %
CP07	7,70	7,06	-8,26 %	4,82	3,74	-22,36 %
CP08	5,09	6,81	33,84 %	3,61	5,05	39,97 %
CP09	8,34	8,64	3,61 %	5,38	8,72	62,10 %
CP10	0,88	0,42	-51,56 %	0,05	0,05	-6,02 %
CP11	7,23	7,29	0,79 %	2,31	2,03	-12,12 %
CP12	10,56	6,64	-37,09 %	6,26	4,52	-27,78 %
Spolu	100 %	100 %		100 %	100 %	

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

Tabuľka 2b

Štruktúra výdavkov starnúcich (50 – 64 r.) v rokoch 2004 až 2011

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Zmena (2004 – 2011)
CP01	27,75	27,60	25,41	25,98	25,41	23,67	25,84	24,76	-10,76 %
CP02	3,41	3,33	3,20	3,38	3,13	3,33	3,71	3,57	4,67 %
CP03	4,25	5,10	4,55	4,35	5,11	4,64	3,78	4,20	-1,30 %
CP04	28,62	27,80	31,57	30,22	29,35	30,15	31,92	30,67	7,15 %
CP05	6,52	5,70	5,19	5,34	5,62	5,20	4,60	4,00	-38,59 %
CP06	3,26	3,61	3,46	3,42	3,54	4,18	4,79	4,83	48,27 %
CP07	5,68	5,34	4,83	4,82	5,49	4,89	3,93	4,69	-17,49 %
CP08	3,89	4,21	4,97	5,24	5,12	5,91	5,53	5,49	41,13 %
CP09	6,29	6,00	7,44	7,19	7,72	8,91	7,54	9,47	50,38 %
CP10	0,04	0,19	0,02	0,02	0,06	0,03	0,09	0,06	29,21 %
CP11	3,14	3,32	2,63	3,14	3,66	3,06	2,97	2,88	-8,51 %
CP12	7,14	7,78	6,71	6,90	5,81	6,01	5,30	5,39	-24,42 %
Spolu	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

T a b u ľ k a 3b

Štruktúra výdavkov starých (65 – 79 r.) v rokoch 2004 až 2011

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Zmena (2004 – 2011)
CP01	33,77	32,27	30,46	29,02	29,74	28,85	28,17	27,17	-19,55 %
CP02	2,33	2,28	2,00	2,09	2,05	2,23	2,28	2,11	-9,48 %
CP03	3,43	3,28	3,39	2,98	3,29	3,09	3,25	2,83	-17,53 %
CP04	34,25	33,42	38,09	36,81	36,94	37,09	35,90	36,67	7,07 %
CP05	4,09	4,49	4,41	5,13	4,35	3,81	3,95	4,43	8,46 %
CP06	6,02	5,32	5,64	5,20	6,16	5,90	7,39	7,61	26,48 %
CP07	2,75	2,44	1,86	4,83	2,35	1,70	2,16	2,53	-7,99 %
CP08	3,61	3,50	3,89	4,07	3,97	4,88	5,04	4,71	30,57 %
CP09	4,30	4,33	5,04	5,13	5,34	6,37	6,60	7,65	77,81 %
CP10	0,08	0,04	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,03	-66,02 %
CP11	0,92	0,83	0,80	0,71	0,99	1,08	1,10	0,79	-13,79 %
CP12	4,47	7,80	4,40	4,03	4,81	4,97	4,15	3,48	-22,16 %
Spolu	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.

T a b u ľ k a 4b

Štruktúra výdavkov najstarších (80+ r.) v rokoch 2004 až 2011

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Zmena (2004 – 2011)
CP01	32,00	33,00	30,66	32,35	33,98	29,53	29,56	28,53	-10,85 %
CP02	2,29	1,74	1,60	1,50	1,54	1,12	1,90	1,43	-37,44 %
CP03	2,63	1,73	2,29	2,10	2,91	2,70	2,70	1,72	-34,65 %
CP04	36,65	35,28	46,69	39,88	40,37	36,69	37,47	41,08	12,08 %
CP05	3,19	5,13	2,53	2,94	2,55	4,65	5,03	2,53	-20,78 %
CP06	6,72	8,06	4,84	7,02	7,67	7,15	8,76	9,23	37,24 %
CP07	0,56	1,11	0,55	0,45	0,92	0,96	0,90	0,48	-14,13 %
CP08	2,67	2,41	3,10	3,61	2,85	3,10	4,37	3,54	32,65 %
CP09	3,66	2,69	3,08	4,12	3,27	3,60	4,91	5,07	38,63 %
CP10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00 %
CP11	3,55	4,34	1,75	2,98	1,59	1,26	2,15	2,37	-33,22 %
CP12	6,08	4,51	2,91	3,06	2,34	9,24	2,24	4,02	-33,79 %
Spolu	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov z rodinných účtov.